

Tidligpensjonering som familiebeslutning

av

Øystein Kjos Gjerde

Masteroppgave

Masteroppgaven er levert for å fullføre graden

Master i samfunnsøkonomi

Universitetet i Bergen, Institutt for økonomi

Desember 2007

UNIVERSITETET I BERGEN

Forord

Jeg vil rette en stor takk til professor Kjell Vaage for hjelp og veiledning under oppgaveskrivingen. Hans innspill og kommentarer har vært viktige gjennom hele skriveprosessen.

Jeg vil takke Liv Kristina Kjos for korrekturlesing, og min samboer Renathe Gangsøy for god støtte gjennom hele studietiden min. En stor takk går også til Vegard Børdal, Erlend Dysvik, Kristine Engelsen, Jurgita Januleviciute, Espen Oen Lie og Karsten M. E. Rieck for god hjelp og forslag til forbedringer i oppgaven min. I tillegg vil jeg takke resten av mine medstudenter for en hyggelig studiehverdag i årene som er gått.

Dataene som benyttes i oppgaven er hentet fra ulike norske administrative registre. Institusjonene er ikke ansvarlig for de analyser og tolkninger som er gjort i oppgaven.

Øystein Kjos Gjerde, Bergen 3. desember, 2007

Sammendrag

TIDLIGPENSJONERING SOM FAMILIEBESLUTNING

ØYSTEIN KJOS GJERDE

MASTER I SAMFUNNSØKONOMI

Universitetet i Bergen, 2007

Veileder: Kjell Vaage

Denne oppgaven ser på hvilke individuelle og bedriftsspesifikke variabler som er med å påvirke tidligpensjoneringsbeslutningen og hvor sterke disse effektene er. Det vil også bli lagt særlig vekt på hvilken rolle familien har i avgjørelsen om eventuelt å gå av med tidligpensjon. Analyseutvalget som benyttes i oppgaven, består av 56764 individer født i årene 1929-1932. Individene i utvalget følges i perioden 1992 til 1997 og kan havne i fire ulike kategorier. Det er tre kategorier for tidligpensjon i tillegg til det fremdeles å være i arbeid. I analysen brukes programmet STATA.

Analysen viser at kvinner og menn reagerer noe ulikt på ektefellens inntektsnivå. Kvinner vil, mer enn menn, kompensere for mannens atferd og tilpasse seg mannens behov. Kvinner vil også i større grad enn menn velge å gå av med tidligpensjon hvis den økonomiske situasjonen gjør dette mulig. Det ser ut til at menn tar beslutningen om eventuelt å tidligpensjonere seg basert på individuelle og bedriftsspesifikke variabler, og ikke i like stor grad ektefellens atferd.

Nøkkelord: Tidligpensjon, uførepensjon, AFP, familiebeslutning, ektefelleatferd.

Innhold

Forord	ii
Sammendrag	iii
1 Innledning	1
1.1 Bakgrunn	1
1.2 Problemstilling	3
1.3 Oppgavens oppbygging	3
2 Pensjonssystem	5
2.1 Alderspensjon	5
2.2 Uførepensjon	5
2.3 Avtalefestet pensjon (AFP)	7
2.4 Pensjonsregler for ektefeller	8
3 Tidligere forskning	10
3.1 Norske studier	10
3.2 Utenlandske studier	12

<i>INNHold</i>	v
4 Variabelpresentasjon og deskriptiv statistikk	15
4.1 Presentasjon av variabler	16
4.2 Deskriptiv statistikk	22
5 Modelloppbygging og analyse	38
5.1 Den økonometriske modellen	38
5.2 Analyse	44
6 Avslutning	62
Bibliografi	64
Appendiks A	66

Tabeller

2.1	Støtteordninger fra folketrygden	6
4.1	Individuelle dummyvariabler	18
4.2	Næringsfordeling	23
4.3	Kvalifisert for AFP	23
4.4	Sluttstatus ved fylte 65 år	25
4.5	Sluttstatus ved fylte 65 år fordelt på fødselsår	27
4.6	Individspesifikke data for hele utvalget	28
4.7	Bedriftsspesifikke data for hele utvalget	29
4.8	Individspesifikke data for AFP-utvalget fordelt på sluttstatus	30
4.9	Bedriftsspesifikke data for AFP-utvalget fordelt på sluttstatus	32
4.10	Individspesifikke data for de som ikke er AFP-kvalifisert, fordelt på sluttstatus	33
4.11	Bedriftsspesifikke data for de som ikke er AFP-kvalifisert, fordelt på sluttstatus	34
4.12	Ektefelledata, hele utvalget	36
4.13	Ektefelledata, AFP-kvalifisert	36
4.14	Ektefelledata, ikke-AFP-kvalifisert	36

5.1	Individuelle variabler for gifte kvinner (forskjellig skalering på de ulike rekkene)	45
5.2	Individuelle variabler for gifte menn (forskjellig skalering på de ulike rekkene)	46
5.3	Bedriftsspesifikke variabler for gifte kvinner (forskjellig skalering på de ulike rekkene)	53
5.4	Bedriftsspesifikke variabler for gifte menn (forskjellig skalering på de ulike rekkene)	54
5.5	Ektefelldata for gifte kvinner (forskjellig skalering på de ulike rekkene) . .	57
5.6	Ektefelldata for gifte menn (forskjellig skalering på de ulike rekkene) . . .	58
1	Individuelle variabler for single kvinner (forskjellig skalering på de ulike rekkene)	67
2	Bedriftsspesifikke variabler for single kvinner (forskjellig skalering på de ulike rekkene)	68
3	Individuelle variabler for single menn (forskjellig skalering på de ulike rekkene)	69
4	Bedriftsspesifikke variabler for single menn (forskjellig skalering på de ulike rekkene)	70
5	Individuelle variabler for gifte sett under ett (forskjellig skalering på de ulike rekkene)	71
6	Bedriftsspesifikke variabler for gifte sett under ett (forskjellig skalering på de ulike rekkene)	72
7	Ektefelldata for gifte sett under ett (forskjellig skalering på de ulike rekkene)	73

Figurer

1.1	Kostnader med alderspensjon	2
1.2	Pensjonsalder	2

Kapittel 1

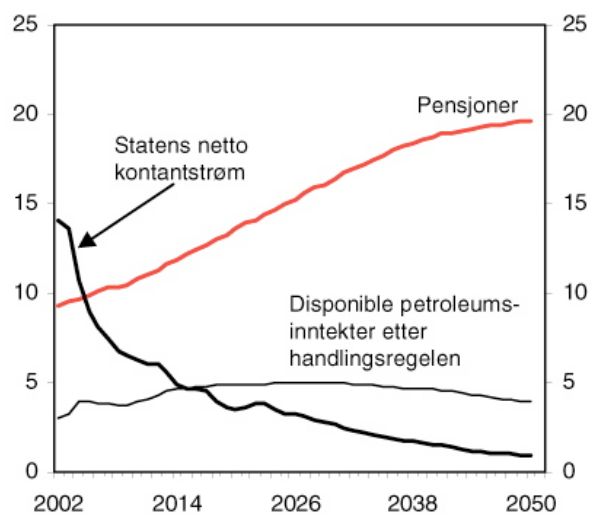
Innledning

1.1 Bakgrunn

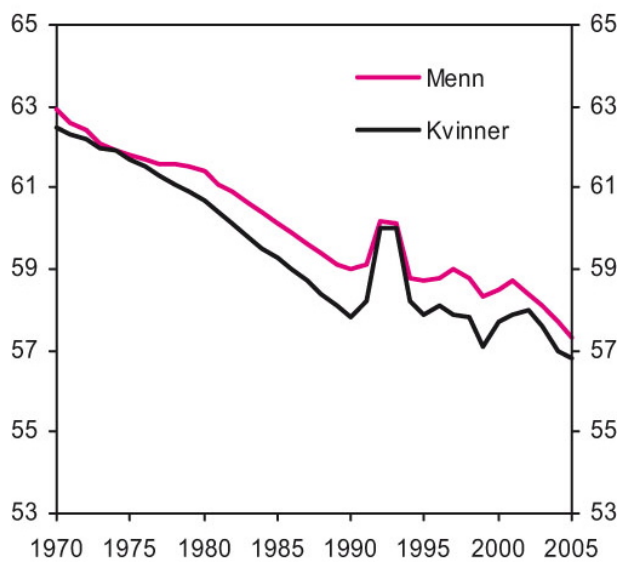
Den allmenne folketrygden i Norge ble innført fra og med 1. januar 1967 ved Lov om folketrygd, men først i 2007 vil de første individene gå av med full opptjening. Finansieringen av pensjonssystemet i Norge er et såkalt pay-as-you-go-system. Det vil si at dagens yrkesaktive betaler for dagens pensjonister, men dette kan by på problemer for fremtiden.

Figur 1.1 viser at utgiftene til alderspensjon kommer til å øke kraftig i kommende år (Stortingsmelding nr. 12 2004-2005). Siden utgiftene til alderspensjon blir betalt fortløpende, vil man i Norge kunne få problemer med å finansiere denne ordningen i fremtiden uten å måtte øke skatter og avgifter. Selv om man har satt av store summer i Statens Pensjonsfond – Utlandet, vil ikke dette være nok til å løse de fremtidige økningene i utgifter til alderspensjon. Som figur 1.1 viser, vil ikke avkastningen på petroleumsfondet være nok til å dekke inn de økte pensjonsutgiftene. Statens netto kontantstrøm fra petroleumsvirksomheten vil også avta over tid. For å bøte på noen av problemene som kommer til å oppstå, bestemte Stortinget seg for at det var nødvendig å reformere pensjonsordningen. Pensjonsreformen er den viktigste velferdsreformen i Norge på flere tiår. Den nye pensjonsreformen vil tre i kraft i 2010 og vil derfor ikke ha en direkte betydning for utvalget som omtales i denne oppgaven, men gjør temaet pensjon dagsaktuelt og svært interessant.

Figur 1.2 viser at gjennomsnittlig pensjonsalder gradvis har sunket både for menn og kvinner siden 70-tallet og er langt under de 67 årene som er pensjonsalderen ifølge folketrygden (Stortingsmelding nr. 5 2006-2007). I tillegg til denne trenden har man i Norge

Figur 1.1: Kostnader med alderspensjon

Figur 1.2: Pensjonsalder

også en økende levealder. Norge vil da få en stadig økende andel pensjonister, og pensjonene disse mottar skal betales av en synkende andel arbeidstakere. En av målsetningene for pensjonsreformen er å få mennesker til å stå lenger i arbeid. Det vil derfor være interessant å se på hva som påvirker individenes pensjonsmønster. Hvilke faktorer gjør at noen mennesker velger å gå av med tidligpensjon, og hva kan man eventuelt gjøre for å få disse til å stå lenger i arbeid?

1.2 Problemstilling

Datasettet som brukes i denne oppgaven inneholder både individ- og bedriftsspesifikke variabler i tillegg til variabler som beskriver familieforhold. Dataene gir dermed en mulighet til å se på individuelle data og bedriftsdata under ett. Familievariablene gir også en mulighet til å se på om karakteristika med familien har betydning for beslutningen om å gå av med tidligpensjon. Det er gjort en rekke undersøkelser innenfor temaet tidligpensjonering. De fleste av disse undersøkelsene ser på enten individspesifikke variabler eller på bedriftsspesifikke variabler.

Spørsmålene som jeg ønsker å belyse i denne studien er:

1. Hvilke individuelle og bedriftsspesifikke variabler påvirker beslutningen om eventuelt å gå av med tidligpensjon, og hvor sterke er eventuelt disse effektene?
2. I hvilken grad påvirker familien individets beslutning om eventuelt å gå av med tidligpensjon?

Datamaterialet som ligger til grunn for denne studien, er innhentet fra ulike norske administrative registre fra perioden 1992 til 1997. En nærmere og grundigere beskrivelse av datamaterialet vil komme i kapittel 4.

1.3 Oppgavens oppbygging

I kapittel 2 vil jeg se på pensjonssystemet i Norge og ulike tidligpensjoneringstiltak. I kapittel 3 vil det bli foretatt en gjennomgang av tidligere norsk og internasjonal forskning

innen områdene tidligpensjonering og hvilke faktorer som er med på å påvirke beslutningen om eventuelt å gå av med tidligpensjon. Kapittel 4 består av databeskrivelse. Det vil være en presentasjon av datasettet som brukes i oppgaven, og en gjennomgang av variablene som inkluderes i den deskriptive statistikken. Den deskriptive statistikken vil også bli gjennomgått i kapittel 4, under avsnitt 4.2. I kapittel 5 vil den multinomiske logit-modellen presenteres, og de estimerte koeffisientene vil bli diskutert. Kapittel 6 vil bestå av en oppsummering av arbeidet som er gjort i denne oppgaven. I appendiks A vil resultatene fra regresjoner for single kvinner og menn bli rapportert. Resultatene for gifte sett under ett vil også bli rapportert i appendiks A.

Kapittel 2

Pensjonssystem

Vanlig pensjonsalder etter reglene i folketrygden er 67 år. Ved 67 år har alle arbeidstakere rett til å gå av med pensjon, men i de fleste statlige stillinger kan man fortsette til fylte 70 år. Fra 2010 vil det komme en pensjonsreform i Norge. Dette gjøres for å kunne møte utfordringen med en stadig eldre befolkning. Den nye pensjonsreformen vil imidlertid ikke bli presentert i denne oppgaven siden den ikke er aktuell for utvalget jeg ser på. Det er det nåværende pensjonsregimet som gjelder for utvalget mitt, og det er dette jeg kort vil gjøre rede for i avsnitt 2.1 til 2.4.

2.1 Alderspensjon

Alderspensjon fra folketrygden utbetales fra fylte 67 år. Pensjonen består av grunnpensjon og tilleggspensjon. Minstepensjon tilsvarer full grunnpensjon og sært tillegg. Tilleggspensjon beregnes ut fra arbeidsinntekt og hvor mange år man har hatt arbeidsinntekt. Hvis man ikke har opptjent tilleggspensjon, eller tilleggspensjonen er lavere enn sært tillegg, får man sært tillegg.

2.2 Uførepensjon

Det norske velferdssystemet er basert på at den enkelte skal forsørge seg selv gjennom arbeid. Personer som grunnet helsemessige årsaker ikke kan arbeide, skal være sikret en

Tabell 2.1: Støtteordninger fra folketrygden

	Varighet	Brutto kompensasjons grad
Sykepenger	Ett år	100 % opp til 6 G
Rehabiliteringspenger	Maksimum 2 år	66 % opp til 6 G
Attføringspenger	Ingen tidsbegrensing	66 % opp til 6 G
Tidsbegrenset uførestønad	1-4 år	66 % opp til 6 G
Uførepensjon	Ingen tidsbegrensning	Gj.snittlig 50-60 %

viss inntekt enten midlertidig eller på varig basis.

Det er fem vilkår som må være oppfylt for å ha rett til en uføreytelse:

- Hovedregelen sier at man må ha vært medlem i folketrygden de siste 3 årene frem til man er blitt ufør.
- Man må være mellom 18 og 67 år.
- Inntektsevnen må være nedsatt på grunn av langvarig sykdom, skade eller lyte. Sykdommen, skaden eller lytet skal være hovedårsaken til den nedsatte inntektsevnen.
- Man må ha gjennomgått hensiktsmessig medisinsk behandling og attføring for å bedre inntektsevnen.
- Inntektsevnen må være nedsatt med minst 50 prosent.

Ulike ordninger som sykepenger, rehabiliteringspenger, attføringspenger, tidsbegrenset uførestønad og uførepensjon er alle med på å sikre inntekt ved en svikt i helsen. Kompensasjonsgraden er noe ulik for de forskjellige støtteordningene. De ulike tidsbegrensede støtteordningene vil ikke bli gjennomgått i detalj, men kompensasjonsgradene er gjengitt i tabell 2.1

Som vist i tabell 2.1, er gjennomsnittlig brutto kompensasjonsgrad ved uførepensjon mellom 50-60 prosent. Etter skatt er kompensasjonsgraden noe høyere grunnet spesielle skatteregler for uførepensjon. Kompensasjonsgraden er også høyere for lave enn for høye inntekter. Folketrygdens uførepensjon beregnes ut i fra de samme kriteriene som alderspensjon. Man vil ha en grunnpensjon og en tilleggspensjon. Hvis denne tilleggspensjonen er lavere enn særtillegget, vil man få særtillegg. Størrelsen på uførepensjonen blir fastsatt på samme måte som for alderspensjon, men i tillegg medregnes fremtidig medlemstid av folketrygden

og fremtidige pensjonspoeng fra og med året arbeidsevnen ble nedsatt, og til og med det året man fyller 66 år. Ved fastsetting av årlige pensjonspoeng sees det bort fra inntekt over 12 ganger grunnbeløpet, og bare 1/3 av inntekt mellom 6 og 12 ganger grunnbeløpet tas med (grunnbeløpet var per 1. mai, 1997, 42500 kroner. Dette beløpet er gradvis oppjustert og er fra 1. mai, 2007 satt til 66812 kroner).

2.3 Avtalefestet pensjon (AFP)

AFP ble etablert i forbindelse med lønnsoppgjør i 1988. Hensikten med AFP var å gi ansatte en mulighet til å gå av med førtidspensjon før de nådde pensjonsalderen i folketrygden. Aldersgrensen for AFP har blitt flyttet nedover i flere trinn etter innføringen av ordningen i 1989. Fra 1990 ble aldersgrensen redusert til 65 år, og fra 1. oktober 1993 til 64 år, slik at ordningen da gjaldt for 3 alderskohorter, hvorav de yngste var født i september 1928. I oktober 1997 ble aldersgrensen redusert videre ned til 63 år, for igjen å bli redusert til 62 år i 1998. Aldersgrensen har ikke blitt redusert etter dette, og omfatter i dag til enhver tid arbeidstakere i 5 fødselskohorter. En alderskohort utgjør cirka 40 000 personer ved 62 år (Aakvik, Dahl & Vaage 2004).

Man kan gå av med AFP på et hvilket som helst tidspunkt fra fylte 62 år og frem til alderspensjonen i folketrygden (67 år). Hvis man går av med AFP, vil man få godskrevet fremtidige pensjonspoeng i folketrygden fra og med uttaksåret og til og med det året man fyller 66 år. Det å ta ut AFP fører ikke til et tap av pensjonspoeng, alderspensjonen blir lik den man ville fått hvis man hadde fortsatt i arbeid frem til pensjonsalder. For å ha rett på AFP må arbeidstakeren på uttakstidspunktet være ansatt i en bedrift som har vært tilsluttet AFP-ordningen i minst 2 år. Arbeidsforholdet må også ha vært 20 prosent eller mer av full stilling. Det er også noen individuelle kriterier som må være oppfylt for at en person skal være kvalifisert for AFP.

Personen må:

- være fylt 62 år.
- ha arbeidet i medlemsbedriften de siste 3 årene eller ha vært tilsluttet ordningen de siste 5 årene.

- ikke motta noen pensjon eller tilsvarende ytelser fra nåværende arbeidsgiver uten motsvarende arbeidsplikt.
- ha en pensjongivende inntekt som på årsbasis overstiger grunnbeløpet (G) i folketrygden. I tillegg må personen ha hatt en tilsvarende pensjongivende inntekt i året før fratredelse.
- ha hatt minst 10 år med poengopptjening i folketrygden fra det året han eller hun fylte 50 år, til og med året før fratredelse.
- i de 10 beste årene i perioden fra og med 1967 til og med året før fratredelse, ha hatt en gjennomsnittlig pensjongivende inntekt på minst to ganger folketrygdens grunnbeløp.

Hvor mye man får utbetalt hvis man velger å gå av med AFP, avhenger av grunnpensjon, tilleggspensjon og AFP tillegg. Tilleggspensjon er avhengig av hvor høy inntekt man har hatt, men alle er sikret en størrelse som er lik særtillegget i folketrygden.

2.4 Pensjonsregler for ektefeller

For gifte og gjenlevende ektefeller vil det være egne regler for tilleggspensjon.

Grunnpensjon vil normalt være 100 prosent av en G. Hvis man derimot er gift (eller er samboer som vedkommende tidligere har vært gift med, har felles barn med eller har levd sammen med i 12 av de siste 18 månedene) og denne personen mottar pensjon eller årslønn på over 2 G, vil man motta 75 prosent av 1 G (Trygdestatistisk årbok 18. årgang 2002). Denne andelen har siden blitt økt til 85 prosent fra og med 1. mai, 2005. Ektefeller får lavere grunnpensjon fordi man antar at mennesker som bor sammen vil ha lavere bokostnader enn personer som lever alene. Dette vil myndighetene derfor prøve å jevne ut ved hjelp av ulik grunnpensjonssats.

Hvis man derimot har forsørgeransvar for en ektefelle eller forsørger et barn under 18 år, kan man ha rett på forsørgertillegg. Ektefelletillegget og eventuelt tillegg for barn, vil være inntektsprøvd, og vil kunne falle helt eller delvis bort hvis samlet inntekt for et ektepar overskrider minstepensjon.

Som gjenlevende ektefelle vil man også ha rett på ytelser. Tilleggspensjonene er en andel av den tilleggspensjonen den avdøde ektefellen ville hatt rett til hvis denne hadde gått av med pensjon. Pensjonen er inntektsprøvd og vil reduseres hvis gjenlevende ektefelle har egen inntekt.

Kapittel 3

Tidligere forskning

Jeg vil nå se på tidligere forskning innen områdene tidligpensjonering og tidligpensjone-ringsmønstre. Av ulike studier som ble gjennomgått i forbindelse med oppgaven, er det et utvalg som vil bli gjennomgått mer i detalj. Jeg vil her først se på norske og deretter på utenlandske studier.

3.1 Norske studier

Hernæs og Strøm (2000) studerer de første 12 månedene etter at gifte menn har blitt kvalifisert for tidligpensjonering. Man observerer individene i 1992 til 1995, hvor 1992 blir sett på som forhistorie og 1995 som fremtid. Individene kan bli kvalifisert for tidligpensjon i 1993 eller 1994. Hernæs og Strøm (2000) ser på beslutningen om tidligpensjon som en samlet beslutning for både kvinnen og mannen i et ekteskap. Mennene kan enten gå av med pensjon med en gang (innen de 2 første månedene etter at man er kvalifisert) eller med utsatt pensjon (innen de neste 10 månedene). Er man først gått av med pensjon, vil man ikke kunne komme tilbake i arbeid. Utvalget blir delt i to, de av mennene som arbeider i det offentlige, og de som arbeider i det private. Hernæs og Strøm (2000) finner at gifte menn som arbeider i det private, i større grad går av med tidligpensjon enn offentlig ansatte. Man ser også på betydningen av skatteendringer. Å skattlegge pensjon på lik linje som arbeidsinntekt, førte til en kraftig nedgang i tidligpensjonering. Ved å redusere skatt på arbeidsinntekt vil man også få en nedgang i tidligpensjonering, men denne er ikke så markant som økt skattelegging av pensjon.

Dahl et al. (2002) ser på kjønnsforskjeller i tidligpensjoneringsatferd. Analysen er basert på data fra KIRUT-databasen. Databasen inneholder informasjon for et tilfeldig utvalg av 10 prosent av Norges befolkning i alderen 16 – 67 år. Dahl et al. (2002) ser på individer født mellom 1929 og 1934 som var i arbeid 1. januar 1989. Utvalget består av 10315 individer. Individene i det endelige utvalget ble klassifisert i fire kategorier, uføretrygdet, arbeidsledig, ut av arbeid, og i arbeid. Målet med studiet er å teste empirisk hvor forskjellig menn og kvinner reagerer når relevante kjennetegn og variabler forandres. Man finner at det å være ugift for menn, øker sannsynligheten for å gå av med tidligpensjon. For kvinner ser det ut til å være motsatt effekt. Forfatterne finner også at kvinner i større grad enn menn reagerer på høyere lønn og utdanning. Høyere lønn og utdanning reduserer sannsynligheten for at kvinner går av med tidligpensjon. Dahl et al. (2002) finner også at menn arbeider i sektorer med høyere sannsynlighet for å bli uføretrygdet eller arbeidsledig. Kvinner arbeider i næringer med lavere sannsynlighet for å bli uføretrygdet eller arbeidsledig. Det ser derfor ut til at kvinner også i fremtiden vil være mindre tilbøyelige enn menn til å gå av med tidligpensjon.

Hernæs et al. (2002) ser på hva som påvirker pensjonsbeslutningen og tidligere forskning rundt dette emnet. For individet er det optimalt å gå av med pensjon når verdien av fritid som pensjonist er større enn det man taper i inntekt ved å gå av med pensjon. Fra et samfunnsøkonomisk synspunkt vil man at en person slutter å arbeide når nytten av fritid er større enn den samfunnsøkonomiske avkastningen av individets arbeid. Hvis personens pensjon er et resultat av egen sparing (rent aktuarisk pensjonssystem), vil individets valg av pensjoneringstidspunkt være samfunnsøkonomisk optimalt. Man trenger altså sterke økonomiske insentiver for at pensjoneringstidspunktet skal være optimalt sett ut i fra et samfunnsøkonomisk ståsted. En felles pensjonsalder er derfor ikke samfunnsøkonomisk optimalt. Preferansene til individet kan uttrykkes ved nytten av konsum og fritid. Hvordan man verdsetter konsum og fritid varierer fra individ til individ, men økonomi er en viktig beslutningsfaktor. De ulike pensjonssystemene inneholder en grad av omfordeling og er dermed til en viss grad ineffektive. Pensjonering blir subsidiert, og man får et samfunnsøkonomisk tap. Det vil her være rom for effektivisering slik at det samfunnsøkonomiske tapet kan reduseres.

Aakvik et al. (2004) ser på hvem som går av med tidligpensjon. Artikkelen baserer funnene sine på data fra Statistisk sentralbyrå sitt tidligpensjoneringsregister. Artikkelen ser på effekten AFP har hatt på tidligpensjonering og kjønnsforskjeller. Forfatterne finner at AFP ikke fører til en stor reduksjon i andre tidligpensjoneringsalternativ. AFP fører

derimot bare til at flere går av med tidligpensjonering. Trenden ser ut til å gjelde for kvinner også, men det er flere kvinner som er i arbeid enn menn. Ved hjelp av dataene finner Aakvik et al. (2004) at gifte kvinner i langt høyere grad enn ugifte kvinner velger å gå av med AFP. Denne forskjellen mellom ugifte og gifte er ikke tilstede for menn. Man observerer også forskjeller mellom privat- og offentlig ansatte for når man går av med tidligpensjon. Offentlig ansatte venter i mye større grad til de fyller 65 år. Dette kommer mest sannsynlig av ulike regler for privat- og offentlig ansatte. Det er mer gunstig for offentlig ansatte å vente til de har fylt 65 år. Det observeres også forskjeller mellom næringer. Dette tillegges ulike tiltreknings- og utstøtelsesfaktorer.

Aakvik et al. (2006) bruker et datasett som inneholder sammensatt informasjon om ansatte og arbeidsgivere. Datasettet inneholder bedriftsdata. Dette gjør det mulig å kontrollere for ulikheter mellom forskjellige sektorer. Man har også data som gjør det mulig å se på effekten av innføringen av AFP. Resultatene i artikkelen kommer fra regresjonsanalyse basert på multinomiske logit-modeller. Aakvik et al. (2006) finner at AFP har ingen eller liten effekt på uføretrygd. Mellom de ulike sektorene finner man forskjellig tilbøyelighet for å gå av med tidligpensjon. Disse ulikhetene forklares med push- og pulleffekter. Man kan enten støtes ut av arbeidslivet (push) eller man kan dras inn i tidligpensjonering (pull). Bedrifter i konkurranseutsatt sektor vil i større grad benytte seg av pusheffekter. Bedriftene vil prøve å støte ut eldre arbeidstakere som man ikke lenger ser på som lønnsomme. I det offentlige hvor man ikke opplever samme press, vil man ikke i like stor grad oppleve slike pusheffekter. Aakvik et al. (2006) finner få tegn på pusheffekter i uføretrygd, men finner at arbeidsledighetsrate er en sterk faktor. Tidligpensjonering er altså konjunkturavhengig. Offentlig ansatte som ikke går av med AFP før de er 65 år, vil få en økning i pensjonen i forhold til å gå av før man er 65 år. Man dras altså mot tidligpensjon etter fylte 65 år.

3.2 Utenlandske studier

Pozzebon og Mitchell (1989) ser på hvilke faktorer som påvirker kvinners pensjonstidspunkt. Det brukes et lite datasett som består av gifte kvinner som var i arbeid i 1969 og som også hadde en ektefelle som var i arbeid det samme året. Det blir sett på tre variabler for å forklare pensjoneringstidspunktet, lønnsmuligheter, hvor mange år man kunne regne med å leve som pensjonist og familieforpliktelser. Pozzebon og Mitchell (1989) finner at

kvinner sin pensjoneringsbeslutning bare er svakt avhengig av hvor mye de har tjent i arbeidskarrieren. Derimot ser man at ektefellens inntekt og helse påvirker pensjonstidspunktet for kvinner. Aldersforskjell er også med på å bestemme kvinners pensjonsbeslutning, mens det å ha økonomisk avhengige barn ikke er med i beslutningen. Kvinner ser ut til, mer enn sine menn, å foretrekke å være pensjonert. Spesielt gjelder dette kvinner som er gift med eldre menn.

Andrew Samwick (1998) ser på sammenhengen mellom pensjon, trygd og hvordan dette påvirker pensjoneringstidspunktet. Det har etter Andre Verdenskrig vært en nedgang i andelen eldre som er i arbeid. Samwick (1998) vil her finne ut av hvorfor dette observeres. Tidligere forskning antyder at det er økningen i trygd som er årsaken til nedgangen i arbeidstilbudet. Forfatteren bruker et datasett som binder demografi, arbeidsstatus og formue sammen med informasjon om pensjonsplanene til individene i undersøkelsen. Samwick finner at det er endring i pensjonsformue, ikke endring i nivået, som påvirker pensjonsbeslutningen. I tillegg er det pensjonen, ikke trygden, som i hovedsak endrer pensjonsformuen. Endringen i trygden er derfor ikke i stor grad med på å bestemme pensjonstidspunktet. Veksten i pensjonene har ført til en reduksjon i andelen eldre som er i arbeid.

Jiménez-Martin og Labeaga (1999) bruker data fra *European Community Household Panel* (ECHP). ECHP inneholder informasjon fra 12 EU land. Informasjonen blir sett på under ett, men det blir kontrollert for ulike pensjonssystem og land. Forfatterne ser både på individuelle data og data fra individer i parforhold. Jiménez-Martin og Labeaga (1999) finner at jo mer familien er avhengig av mannen sin inntekt, jo lenger står han i jobb. Høyere utdannede mennesker og selvstendig næringsdrivende står lenger i arbeid. Helsevariabler er også med på å bestemme pensjonstidspunktet, og da spesielt for menn. Forfatterne finner også at det er store forskjeller mellom de ulike landene i undersøkelsen. Når det gjelder parforhold ser man at sannsynligheten for å pensjonere seg er større hvis den andre parten har pensjonert seg. Denne effekten er størst hvis det er kvinnen som fremdeles er i arbeid. Forfatterne finner også bevis for *assortative mating*,¹ det vil si at ektefeller har like preferanser. Jiménez-Martin og Labeaga (1999) finner også at mannen sin helse, i tillegg til å påvirke egen pensjoneringsbeslutning, også påvirker kvinnens beslutning. Dette gjelder ikke for kvinnen sin helse.

Courtney Colie (2004) ser på familien sin påvirkningen når det kommer til pensjonsbe-

¹Mer om *assortative mating* i kapittel 4

slutningen. Undersøkelsen og dataene er fra USA. Den typiske familien som nærmer seg pensjonsalder, består av to mennesker som begge er i arbeid. Forfatteren ser på hva som er med på å bestemme pensjonstidspunktet. Dataene som brukes er hentet fra *Health and Retirement Study* (HRS) og inneholder informasjon om arbeidsstatus, helse og familiestruktur. Man finner at kvinners reaksjon på en økning i pensjonsformuen ved fortsatt å være i arbeid, er cirka lik mennenes. For begge kjønn vil det føre til en redusert sannsynlighet for å pensjonere seg. Menn ser også ut til å bli påvirket av ektefellens pensjonsformue. En økning i pensjonsformuen ved fortsatt å være i arbeid for kvinnen fører til en redusert sannsynlighet for mannen til å gå av med pensjon. Dette har nok en sammenheng med at menn i høyere grad enn kvinner ser ut til å påvirkes av kvinnens arbeidssituasjon. Menn trives ikke så godt med å være pensjonist hvis ikke ektefellen er det også. Denne effekten finner ikke Colie (2004) for kvinner.

Gustman og Steinmeier (2004) ser på hva som bestemmer familiens pensjoneringstidspunkt. Ektefeller blir påvirket av hverandre og bestemmer til dels pensjoneringstidspunktet ut fra hva den andre parten i ekteskapet gjør. Gustman og Steinmeier (2004) finner at menn i større grad enn kvinner velger å gå av med pensjon hvis ektefellen har gått av. Hvorvidt man trives sammen med ektefellen er også med å påvirke pensjonsbeslutningen. I tillegg er helse, alder og i hvilket år man er født, med i beslutningsprosessen. Forfatterne ser også på effekten av å endre pensjonssystemet. De finner at å endre pensjonssystemet til et privat system eller endre hvordan man får pensjon som et ektepar, vil kunne føre til at man står lenger i arbeid.

Kapittel 4

Variabelpresentasjon og deskriptiv statistikk

Jeg vil i dette kapittelet presentere de ulike variablene og den deskriptive statistikken. Under avsnitt 4.1 vil jeg beskrive de ulike variablene som blir brukt i den deskriptive statistikken i avsnitt 4.2, og i analysen i kapittel 5. Det vil først være en gjennomgang av datasettet som brukes i forbindelse med denne oppgaven. Under avsnitt 4.1.1 vil jeg beskrive de ulike utfallene individene i undersøkelsen kommer innunder. Avsnitt 4.1.2 vil gjennomgå de individuelle variablene som brukes i oppgaven, og under avsnitt 4.1.3 vil de bedriftsspesifikke variablene gjennomgås. I avsnitt 4.1.4 vil jeg presentere de ulike familiespesifikke dataene.

Den deskriptive statistikken vil bli gjennomgått i avsnitt 4.2. I avsnitt 4.2.1 til 4.2.3 vil jeg se på hele utvalget under ett. I avsnitt 4.2.2 vil de individuelle variablene bli gjennomgått og i avsnitt 4.2.3 vil de bedriftsspesifikke variablene presenteres. Jeg vil dele opp utvalget i de som er kvalifisert for AFP og de som ikke er kvalifisert for AFP. AFP-utvalget blir presentert i avsnitt 4.2.4, og den deskriptive statistikken for de som ikke er kvalifisert for AFP vil bli gjennomgått i 4.2.5. Det vil være en sammenligning av de AFP-kvalifiserte og de som ikke er AFP-kvalifisert i avsnitt 4.2.6. Under avsnitt 4.2.7 presenteres familiedatane som jeg har tilgjengelig, og i avsnitt 4.2.8 vil jeg presentere to ulike atferder mellom ektefeller.

4.1 Presentasjon av variabler

Datasettet som benyttes i denne oppgaven har hentet informasjon fra registerdata fra ulike norske administrative registre fra perioden 1992 til 1997. Datasettet inneholder både informasjon om individuelle karakteristika og bedriftskarakteristika. Hovedkildene som er brukt i settet, er fra Statistisk sentralbyrå sin database FD-Trygd, SOFA-registeret og Arbeidstaker/Arbeidsgiver-registeret. Det er i tillegg hentet informasjon fra Brønnøysundregisteret og Statistisk sentralbyrå sitt foretaksregister.

FD-Trygd er en forløpsdatabase i Statistisk sentralbyrå. De viktigste datatypene som inngår i FD-Trygd, er trygdedata, demografidata, sosialhjelpsdata, sysselsettingsdata, arbeidssøkerdata og inntekts- og formuesdata. FD-Trygd inneholder opplysninger for hele befolkningen fra og med 1992. FD-Trygd kan sees på som en videreutvikling av prosjektet KIRUT. Der KIRUT bare inneholdt informasjon om 10 prosent av befolkningen, har FD-Trygd data for hele befolkningen. Det er i hovedsak de samme typer data som inngår i FD-Trygd og KIRUT. SOFA-registeret inneholder data om alle som melder seg som arbeidssøkere ved arbeidskontoret. Registeret inneholder også informasjon fra personer på ordinære arbeidsmarkedstiltak og på tiltak for yrkeshemmede. Arbeidstaker/Arbeidsgiver-registeret er et grunndataregister som viser knytningen mellom arbeidstaker og arbeidsgivere.

Datasettet består opprinnelig av individer mellom 63 og 67 år som er født i årene 1929 til 1934. For at individene skal stå overfor den samme AFP-aldersgrensen, ser man bare på de individene som er født i årene 1929 til 1932. Det opprinnelige utvalget består av 83092 individer, men etter at man har tatt ut de to yngste fødselskohortene, er det 56764 individer igjen i utvalget. Alle individene i utvalget var yrkesaktive den måneden de fylte 63 år.

4.1.1 Arbeidsstatus ved undersøkelsens slutt

Det er fire gjensidig utelukkende kategorier individene i utvalget kan havne i. I utgangspunktet er alle individene i arbeid, men etter hvert vil noen av individene havne i ulike tidligpensjoneringskategorier. Sluttstatusene, den kategorien de er i ved undersøkelsens slutt, er enten å være i arbeid eller å være i en av tre ulike tidligpensjoneringskategorier.

Fremdeles i arbeid

Her havner alle som er i arbeid ved måletidspunktet. I tillegg havner også de som er sykemeldt, og de som er delvis i arbeid og delvis pensjonert, i denne kategorien. Hvis man skal klassifiseres som pensjonist, må man ha gått helt ut av arbeidslivet.

Uførepensjonert (UP)

Denne kategorien inneholder uførepensjonerte. Kategorien inneholder også de som deltar i ulike rehabiliteringsprogram eller går på attføring.

Avtalefestet pensjon (AFP)

Kategorien inneholder alle arbeidstakere som har gått av med AFP.

Ut av arbeidsstyrken (UAA)

Dette er en oppsamlingskategori. Her havner individer som er arbeidsledige, som er på private pensjonsordninger, som blir forsørget av ektefelle og individer som ikke er registrert i de registrene som er brukt. Disse individene vil alle være uten arbeid i henhold til arbeidsregistrert, men kan likevel være i arbeid. Selvstendig næringsdrivende vil ikke være registrert i arbeidsregisteret, men vil selvfølgelig være i arbeid. I denne undersøkelsen vil de derimot havne innunder UAA-kategorien.

4.1.2 Individuelle variabler

I de individuelle variablene er det en del dummyvariabler som inngår. Disse er gjengitt og forklart i tabell 4.1. I tillegg er det endel andre individuelle variabler. Jeg vil nå ta for meg disse.

Utdanning

Variabelen måler antall år med utdanning. Denne kan brukes til å se på om det er en sammenheng mellom utdanning og tilbøyelighet til å gå av med tidligpensjon.

Tabell 4.1: Individuelle dummyvariabler

Variabelnavn	Definisjon
gift	Tar verdien 1 hvis man er gift, 0 ellers
mann	Tar verdien 1 hvis man er mann, 0 ellers
født i 1929	Tar verdien 1 hvis man er født i 1929, 0 ellers
født i 1930	Tar verdien 1 hvis man er født i 1930, 0 ellers
født i 1931	Tar verdien 1 hvis man er født i 1931, 0 ellers
født i 1932	Tar verdien 1 hvis man er født i 1932, 0 ellers
AFPperson	Tar verdien 1 hvis man er kvalifisert for AFP, 0 ellers

Inntekt per måned

Denne variabelen viser brutto månedslønn. Variabelen kan sees på som alternativkostnaden ved ikke å være i arbeid. En økning i lønn vil gjøre at man lettere kan spare opp penger og dermed bedre ha råd til å gå av med tidligpensjon. På den andre siden vil høy lønn føre til et større tap av inntekt hvis man velger å gå av med tidligpensjon siden dekningsgraden for høy lønn er relativ sett lavere enn for lav lønn (se kapittel 2). Dermed vil man ha økonomiske insentiver for å stå lenger i arbeid med høyere lønn.

Forventet pensjon per måned

Variabelen er en måte å uttrykke alternativkostnaden ved å være i arbeid. Variabelen ser på hvilken støtte man vil motta når man går av med pensjon. Det kan her tenkes at en økning i forventet pensjon vil føre til større tilbøyelighet for å gå av med tidligpensjon. Forventet pensjon vil være sterkt korrelert med inntekt, og jeg vil derfor forvente å få de samme resultatene for begge variablene.

Arbeidsmengde

Variabelen indikerer om man arbeider 4 – 19 timer per uke, 20 – 29 timer per uke, eller 30 timer eller mer i uken som oppfattes som fulltid. Ved hjelp av variabelen kan man se på om det er forskjeller i atferd mellom de som arbeider deltid og de som arbeider fulltid.

Arbeidsledighetsrate

Variabelen måler prosentlig arbeidsledighetsrate i kommunen der bedriften er lokalisert. Arbeidsledighetsraten er en variabel som sier noe om arbeidstilbudet. Den kan være med å forklare om tidlignepensjonering er konjunkturavhengig.

Arbeidserfaring

Dette er en variabel som sier hvor lang yrkeserfaring man har. Lenger arbeidserfaring vil ofte gi seg utslag i høyere lønn. Jeg vil derfor forvente at denne variabelen trekker i samme retning som lønn gjør. Lang arbeidserfaring vil også gjøre at man i større grad vil oppfylle de individuelle kravene til AFP. Det kan tenkes at lang arbeidserfaring vil gjøre sannsynligheten for å gå av med AFP større.

4.1.3 Bedriftsvariabler

Det finnes en rekke dummyvariabler for hvilken næring man arbeider innen. Disse variablene tar verdien 1 hvis man arbeider innenfor den spesifikke næringen, og verdien 0 hvis man arbeider i en annen næring. Jeg har fordelt individene på tolv ulike næringer. Sammensetningen for de ulike næringene ser jeg nærmere på i tabell 4.2

Bedriftsspesifikk ansiennitet

Bedriftsspesifikk ansiennitet gir et bilde over hvor lenge man har arbeidet innen bedriften. Ved lang ansettelse innen samme bedrift vil man ha høy ansiennitet, og man vil derfor være mindre utsatt for nedbemanning og man vil derfor være mindre utsatt for konjunktursvingninger. Det å være lenge i en og samme bedrift kan også tyde på trivsel, og dette kan igjen gjøre sannsynligheten for å gå av med tidlignepensjon lavere. Ved lang tid i samme bedrift vil man kunne sitte inne med kunnskaper og erfaring som er viktig for bedriften. Det kan da være i bedriftens egen interesse å forsøke å tilrettelegge for at man skal fortsette lenger i arbeid og ikke gå av med tidlignepensjon.

Størrelse på bedrift

Store bedrifter vil i høyere grad enn mindre bedrifter kunne tilrettelegge for eldre arbeidstakere og gi dem arbeidsoppgaver som gjør at de kan stå lenger i arbeid. Dette fordi det er flere arbeidsoppgaver som må gjøres i større bedrifter, og man har derfor større mulighet for å flytte rundt på mennesker slik at de får en tilpasset arbeidssituasjon. Store bedrifter vil i dette analyseutvalget også stort sett være offentlig virksomhet med de følgene det vil ha. På den andre siden vil man få mindre følelse av å bety noe i en stor bedrift, og man kan derfor ha mindre trivsel der.

Gjennomsnittlig alder i bedriften

Denne variabelen sier hva den gjennomsnittlige alderen i bedriften er. Høyere gjennomsnittlig alder kan tenkes å gjøre trivselen til eldre arbeidstakere større. Tilstedeværelsen av flere jevnaldrende kan derfor gi intensiver til å stå lenger i arbeid. Gjennomsnittsalderen kan også si noe om hvorvidt bedriften verdsetter eldre arbeidstakere. En høy gjennomsnittsalder i bedriften kan tyde på at man som eldre arbeidstaker er verdsatt, og dette kan igjen føre til at man i mindre grad velger å gå av med tidligpensjon.

Gjennomsnittlig utdanningsnivå i bedriften

Et høyere gjennomsnittlig utdanningsnivå i bedriften sier noe om hvilket arbeid som blir utført. Høyt utdannede mennesker vil som oftest gjøre mindre krevende fysisk arbeid enn lavere utdannede mennesker. Et høyt gjennomsnittlig utdanningsnivå i bedriften kan derfor være med på å gjøre behovet for tidligpensjonering mindre. På den andre siden tjener ofte høyt utdannede mennesker mer enn lavt utdannende. Høyt utdannende vil derfor ha større økonomisk frihet og dermed ha mulighet for å tidligpensjonere seg, men som tidligere nevnt vil dekningsgraden for de med høy lønn være lavere enn for de med lav lønn.

Offentlig ansatt

Variabelen er en dummyvariabel. Alle offentlig ansatte har, så lenge de tilfredsstillende individuelle kravene, tilgang til AFP. Dette kan igjen føre til at offentlig ansatte i høyere

grad enn private går av med tidligpensjon, og da i form av AFP. Offentlig ansatte vil også ha et bedre oppsigelsesvern enn privat ansatte. Jeg forventer derfor at offentlige ansatte i mindre grad vil havne i UAA-kategorien, siden denne kategorien blant annet inneholder arbeidsledige.

4.1.4 Familievariabler

Jeg vil nå se på noen av familievariablene som finnes i datasettet jeg bruker i denne oppgaven. Med familievariabler menes her ektefellevariabler. Datasettet inneholder opplysninger om ektefellens alder, inntekt og pensjon.

Ektefellens alder

Variabelen forteller hvor gammel ektefellen til et individ er. Individet er her målt ved 63 år. Det kan være interessant å se på om forskjeller i alderen blant gifte påvirker tidligpensjoneringsmønsteret. Ved lik atferd vil man velge å gå av med pensjon samtidig uavhengig av alder. Ved kompensierende atferd vil den ene velge å stå lenger i arbeid hvis den andre velger å gå av med pensjon.

Ektefellens lønn

Denne variabelen måler årlig brutto lønnsinntekt for ektefellen. Variabelen kan brukes til å se på om ektefellens lønn påvirker tidligpensjoneringsbeslutningen. Hvis ektefellen har høy lønn, kan dette igjen gjøre det økonomisk mulig for den andre parten å gå av med tidligpensjon. Dette vil i så tilfelle være kompensierende atferd. Ved lik atferd vil begge velge å stå i arbeid selv om ektefellen har høy lønn.¹

Ektefellens pensjon

Ektefellens pensjon kan være med i beslutningen om eventuelt å gå av med tidligpensjon. For ektefeller er det den samlede økonomiske situasjonen man havner i som er utslagsgivende for tidligpensjoneringsbeslutningen. Med lik atferd vil man foretrekke å gå av

¹Mer om lik atferd og kompensierende atferd i avsnitt 4.2.8.

samtidig med pensjon, men denne beslutningen må sees opp i mot inntektsreduksjonen man får ved at begge går av med pensjon. En økt ektefellepensjon kan her gjøre det økonomisk lettere for begge å gå av. En økning i ektefellepensjon vil her føre til større sannsynlighet for å gå av med tidligpensjon.

For kompensierende atferd vil den arbeidende ektefellen fortsette å arbeide når den andre parten i ekteskapet velger å gå av med pensjon. Man vil her redusere inntektstapet med at ikke begge velger å gå av med pensjon. Selv med økt ektefellepensjon vil ikke den arbeidende parten velge å gå av med tidligpensjon.

4.2 Deskriptiv statistikk

I denne delen av oppgaven vil jeg ved hjelp av tabeller presentere de ulike forklaringsvariablene. Jeg vil også se på forskjeller mellom kjønnene for å avdekke eventuelle ulikheter i kvinners og menns pensjonsmønstre. Tradisjonelt har det opp gjennom årene vært vanlig at mannen i forholdet var i arbeid og forsørget familien. Kvinnen var hjemme og tok seg av barn og husarbeid. Hvis kvinnen var i arbeid, skjedde dette gjerne etter at barna var blitt store. Mange kvinner kom derfor sent ut i arbeidslivet, og dette kan igjen ha innvirkning på tidligpensjonsmønsteret. Det tradisjonelle kjønnsrollemønsteret er, og har vært, i forandring. Det er nå mer vanlig for kvinner å være i arbeid.

Analyseutvalget består av 56764 individer, 26758 kvinner og 30006 menn. Individene er født i årene 1929 – 1932 og ble fulgt i en 5-års periode. De var henholdsvis mellom 65 og 68 år ved undersøkelsens slutt. Individene er alle i arbeid ved fylte 63 år.

Tabell 4.2 viser antall individer som arbeider i de ulike næringene. Det er spesielt innen to næringsområder jeg finner et klart flertall av kvinner. Innen undervisning og helse, er det et klart kvinneflertall. Mennene er derimot sterkt representert innen industri hvor nesten en fjerdedel av alle mennene i utvalget arbeider. Menn arbeider også i større grad enn kvinner innenfor landtransport. For de gjenværende næringsområdene er det ingen store forskjeller i kjønns sammensetningen.²

I analyseutvalget er 29.3 prosent av mennene og 54.5 prosent av kvinnene offentlig ansatte. Siden alle offentlig ansatte har tilgang til AFP, noe ikke alle private bedrifter har, skulle

²Næringsinndelingen er basert hovedsaklig på 3 siffer nivå.

Tabell 4.2: Næringsfordeling

	Menn		Kvinner		Samlet	
	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent
Primær	809	2.7	692	2.6	1501	2.6
Gruve	367	1.2	59	0.2	426	0.8
Industri	7177	23.9	2079	7.8	9256	16.3
Strøm- gass- og vannforsyning	915	3.1	131	0.5	1046	1.8
Bygg og anlegg	1921	6.4	326	1.2	2247	4.0
Handel	3736	12.5	4373	16.3	8109	14.3
Landtransport	3188	10.6	1256	4.7	4444	7.8
Bank, finans og eiendom	2110	7.0	1450	5.4	3560	6.3
Offentlig adm.	2364	7.9	2295	8.6	4659	8.2
Undervisning og forskning	3128	10.4	5705	21.3	8833	15.6
Helse og sosial	3270	10.9	7467	27.9	10737	18.9
Div. off. og privat tjenesteyting	1021	3.4	925	3.5	1946	3.4
N	30006	100	26758	100	56764	100

Tabell 4.3: Kvalifisert for AFP

	Menn		Kvinner		Samlet	
	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent
Kvalifisert for AFP	19512	65.0	16738	62.6	36250	63.9
Ikke kvalifisert for AFP	10494	35.0	10020	37.5	20514	36.1
N	30006	100	26758	100	56764	100

man tro at flere kvinner enn menn vil kunne benytte seg av AFP. Ved innføringen i 1989 omfattet ordningen LO/NHO- området. Bank og finansnæringen ble innlemmet i 1995 og NAVO i 1997, slik at om lag 40 prosent av de privatansatte nå inkluderes (Aakvik et al. 2004). Dette vil jeg se på i tabell 4.3.

Som vist i tabell 4.3, er det ingen store forskjeller på menn og kvinner. 65 prosent av mennene og litt over 62 prosent av kvinnene har rett på AFP. Samlet for hele utvalget er det knappe 64 prosent som har tilgang på AFP.

Siden kvinner i større grad enn menn arbeider i det offentlige, skulle man forvente at det også var flere kvinner enn menn som var kvalifisert for AFP, men dette observeres ikke. Faktisk er det en større andel menn enn kvinner som er kvalifisert for AFP. Årsaken til dette ligger nok i vilkårene for AFP. Det er en del krav som må være oppfylt for at man skal komme innunder AFP-ordningen, og det er nok mange kvinner som ikke oppfyller

disse kravene. (Mer om dette i avsnitt 2.3)

4.2.1 Arbeidsstatus for hele utvalget ved fylte 65 år

Jeg vil nå se på sluttstatusen ved fylte 65 år. Dataene som brukes i analysen er fra individer født i årene 1929 til 1932. Årene individene blir observert i, er fra 1992 til 1997. Personer som ble født i 1929 ble 63 år i 1992 og 68 år i 1997. Individene som ble født i 1932 fylte 65 år i 1997. Vanlig pensjonsalder i Norge er 67 år. Det er fire tilstander analyseutvalget kan være i:

- 0 fremdeles i arbeid
- 1 uførepensjon
- 2 avtalefestet pensjon (AFP)
- 3 ut av arbeidsstyrken (UAA)

I tabell 4.4 ser jeg på arbeidsstatusen analyseutvalget har ved fylte 65 år. Jeg vil se på om det er kjønnsforskjeller og på ulikhetene mellom de som er kvalifisert for AFP og de som ikke er AFP-kvalifisert.

Det viser seg at 60.4 prosent av analyseutvalget fremdeles er i arbeid ved fylte 65 år. De resterende 39.6 prosentene er fordelt i kategoriene Uførepensjon, AFP og oppsamlingskategorien Ut av arbeidslivet (UAA). Det er også flere menn enn kvinner som velger å tidligpensjonere seg. Cirka 5 prosent flere kvinner velger å fortsette i arbeid etter fylte 65 år. Denne trenden er derimot ikke tilstede for utvalget som ikke er kvalifisert for AFP. Her er det like mange menn som kvinner som velger å fortsette i arbeid etter fylte 65 år (knappe 70 prosent). Det er flere årsaker til at det er færre kvinner som velger å benytte seg av tidligpensjon. Den ene grunnen ligger i pensjonssystemet. Kvinnene har gjerne vært hjemme med barn og har derfor kommet seint ut i arbeidslivet. Dette fører igjen til at de, ved 65 år, ikke har opptjent fulle pensjonsrettigheter og derfor velger å stå lenger i arbeid enn mennene. En annen årsak ligger nok i hvem som er med i analyseutvalget. Alle individene er i arbeid ved fylte 63 år. En klart større andel av kvinnene som er med i analyseutvalget er ugifte og vil derfor være eneforsørgere (66 prosent av kvinnene i analyseutvalget er gift, i motsetning til ca. 83 prosent av mennene). De kan være skilte, enker

Tabell 4.4: Sluttstatus ved fylte 65 år

	Hele utvalget					
	Menn		Kvinner		Samlet	
	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent
I arbeid	17427	58.1	16877	63.1	34304	60.4
Uførepensjon	3094	10.3	2732	10.2	5826	10.3
AFP	6204	20.7	4427	16.5	10631	18.7
Ut av arbeidsstyrken	3281	10.9	2722	10.2	6003	10.6
N	30006	100	26758	100	56764	100
	Kvalifisert for AFP					
	Menn		Kvinner		Samlet	
	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent
I arbeid	10171	52.1	9884	59.1	20055	55.3
Uførepensjon	1722	8.8	1553	9.3	3275	9.0
AFP	6204	31.8	4427	26.5	10631	29.3
Ut av arbeidsstyrken	1415	7.3	874	5.2	2289	6.3
N	19512	100	16738	100	36250	100
	Ikke kvalifisert for AFP					
	Menn		Kvinner		Samlet	
	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent
I arbeid	7256	69.1	6993	69.8	14249	69.6
Uførepensjon	1372	13.1	1179	11.8	2551	12.4
AFP	—	—	—	—	—	—
Ut av arbeidsstyrken	1866	17.8	1848	18.4	3714	18.1
N	10494	100	10020	100	20514	100

osv. Som eneforsørger vil økonomien i mindre grad tilsi at man kan ta seg råd til å gå av med tidligpensjon. Kvinner arbeider også i større grad deltid enn menn, og det kan være lettere å håndtere en deltidsjobb enn en fulltidsjobb når man blir eldre. I tillegg lever kvinner lenger enn menn, og selv om kvinner ikke går av med tidligpensjon, kan de nyte en lang pensjonstid.

Litt under en femtedel av hele utvalget har valgt å gå av med AFP. Av de som er kvalifisert for AFP, er det 29.3 prosent som benytter seg av tilbudet. Det er flere menn enn kvinner som velger å gå av med AFP. For de AFP-kvalifiserte, er det flere kvinner som blir uførepensjonert, men færre i kategorien UAA. For de i utvalget som ikke er kvalifisert for AFP, er det en knapp femtedel både for menn og kvinner som er i kategorien UAA. Det er faktisk flere uførepensjonerte menn enn kvinner i utvalget som ikke er kvalifisert for AFP. Dette stemmer ikke overens med det man vanligvis observerer. Flere kvinner enn menn går av med uførepensjon, men her er det motsatt. Årsaken til dette ligger nok i at det er et selektert utvalg jeg står overfor. De kvinnene som er i arbeid ved 63 år, vil i høyere grad enn hele den kvinnelige befolkningen være friske. Mange av kvinnene som har dårlig helse, vil ha gått av med uførepensjon før de fyller 63 år og er derfor ikke med i dette analyseutvalget. Jeg ser altså ikke på typiske kvinner, men et selektert utvalg av kvinner som har god helse. I AFP-utvalget er 55.3 prosent fremdeles i arbeid, mens det hos de som ikke er AFP-kvalifisert, er en mye større andel som fremdeles arbeider, 69.6 prosent. Andelen som er i UAA-kategorien, er også større for de ikke-AFP-kvalifiserte, enn for AFP-utvalget. Det kan være interessant å se på om AFP kan være et substitutt for uførepensjon. For utvalget som er kvalifisert for AFP, er det 9 prosent som har blitt uførepensjonert. Hvis vi ser på de samme tallene for gruppen som ikke er kvalifisert for AFP, er tallet 12.4. Det ser altså ut til at AFP til en viss grad kan substituere uførepensjon. Hovedforskjellen mellom de AFP-kvalifiserte og de som ikke er kvalifisert for AFP, er at AFP-utvalget i mye større grad går av med tidligpensjon. Jeg ser også at menn som er kvalifisert for AFP, i større grad enn kvinner som er AFP-kvalifisert, går av med tidligpensjon.

I tabell 4.5 ser jeg på om det er ulikheter i de forskjellige aldersgruppene. Det vil trolig være flere som går av med AFP i de senere årskullene enn de første, siden det vil være en større aksept for AFP jo lenger ordningen har vært der. Det vil også være økt kunnskap om ordningen jo lenger ordningen har virket.

Jeg ser i tabell 4.5 at AFP blir mer utbredt etter som tiden går. Det er 16 prosent flere som benytter seg av AFP i årskullet 1932 enn i årskullet 1929. Samtidig som flere

Tabell 4.5: Sluttstatus ved fylte 65 år fordelt på fødselsår

	Kvalifisert for AFP							
	1929		1930		1931		1932	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
I arbeid	5242	62.1	5090	56.5	5011	54.6	5011	52.1
Uførepensjon	849	10.1	726	8.1	811	8.8	889	9.2
AFP	1711	20.3	2613	29.0	2841	31.0	3466	36.0
UAA	642	7.6	582	6.5	512	5.6	553	5.8
N	8445	100	9011	100	9175	100	9619	100
	Ikke kvalifisert for AFP							
	1929		1930		1931		1932	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
I arbeid	3884	70.3	3692	70.6	3356	68.6	3317	68.2
Uførepensjon	655	11.9	667	12.8	615	12.6	614	12.6
AFP	—	—	—	—	—	—	—	—
UAA	987	17.9	868	16.6	923	18.9	936	19.2
N	5526	100	5227	100	4894	100	4867	100

benytter seg av AFP, er det færre som blir uførepensjonert. Det ser altså ut som om AFP i tiltakende grad er et substitutt for uførepensjon, men effekten er ikke entydig. Det er færre i kategorien uførepensjon for 1932 kohorten enn i 1929 kohorten, men flere enn i 1930 og 1931 kohorten. Det er også færre som havner i UAA-kategorien. Dette kan ha sin årsak i at man i større grad velger AFP, i forhold til andre tidligpensjoneringsalternativer, som en vei ut av arbeidsmarkedet. De ikke-AFP-kvalifiserte har også en nedgang i arbeidstilbudet, men ikke så markant som for de AFP-kvalifiserte. Som en naturlig årsak til at færre er i arbeid, ser jeg en oppgang i kategoriene uførepensjon og UAA.

4.2.2 Individspesifikke data for hele utvalget

Tabell 4.6 ser på sivilstatus, utdanning, inntekt, forventet pensjon, arbeidsmengde, arbeidsledighetsrate og arbeidserfaring for hele analyseutvalget ved 63 år. Vi ser at de fleste mennene er gift, 82.9 prosent, mens denne andelen er mye lavere for kvinner, 66.1 prosent. Menn vil, uavhengig av om de er eneforsørger eller er gift, velge å arbeide. Kvinner vil derimot i mye større grad, og da spesielt for eldre fødselskohorter, ikke være i arbeid hvis de har en mann som kan forsørge seg. Alle i analyseutvalget er, som tidligere nevnt, i arbeid ved fylte 63 år. Utvalget jeg har til rådighet i analysen min, vil derfor være et

Tabell 4.6: Individspesifikke data for hele utvalget

	Menn		Kvinner	
	Antall	Prosent	Antall	Prosent
Gift	24865	82.9	17674	66.1
Utdanning				
gjennomsnitt	10.77		9.83	
6 – 8 år	9289	31.0	9706	36.3
9 – 11 år	8505	28.3	10903	40.8
12 – 14 år	8428	28.1	4702	17.6
> 14 år	3784	12.6	1447	5.4
Inntekt per måned	17505		10556	
Forventet pensjon/måned	11830		7460	
Arbeidsmengde				
4 – 19 timer/uke	1356	4.5	6963	26.0
20 – 29 timer/uke	733	2.4	7083	26.5
> 29 timer/uke	27917	93.0	12712	47.5
Arbeidsledighetsrate		4.5		4.4
Arbeidserfaring (i år)	17.0		14.5	
N	30006		26758	

selektert utvalg av individer som er i arbeid. Kvinner som er i arbeid, vil oftere enn menn være eneforsørgere, enten fordi de aldri har vært gift, eller fordi de er enker. Dette vil derfor gi seg utslag i at det er langt færre kvinner enn menn som er gift. Menn har et noe høyere utdanningsnivå enn kvinnene, og en større andel av mennene har utdanning over 14 år. Inntekt og forventet pensjon er høyere for menn enn for kvinner. Som forventet er det flere menn enn kvinner som arbeider fulltid. Menn står overfor en noe høyere arbeidsledighetsrate enn kvinner, og menn har også lenger arbeidserfaring enn hva kvinner har.

4.2.3 Bedriftsspesifikke data for hele utvalget

I tabell 4.7 ser jeg på bedriftsspesifikk erfaring, størrelse på bedriften og egenskaper hos de ansatte i bedriftene. Jeg ser også på hvor mange som er offentlig og privat ansatt og eventuelle kjønnsforskjeller.

Menn har flere år bedriftsspesifikk ansiennitet enn det kvinner har. Kvinner arbeider derimot i større bedrifter enn menn, men dette har sin naturlige årsak. Alle bedriftsdataene

Tabell 4.7: Bedriftsspesifikke data for hele utvalget

	Menn		Kvinner	
	Antall	Prosent	Antall	Prosent
Bedriftsspesifikk ansiennitet	6.4		5.9	
Størrelse på bedriften				
gjennomsnitt	2545		4339	
1 manns foretak	617	2.1	517	1.9
2 – 10 ansatte	3478	11.6	3099	11.6
11 – 50 ansatte	4482	14.9	3002	11.2
51 – 100 ansatte	2454	8.2	1387	5.2
101 – 500 ansatte	7162	23.9	4940	18.5
> 500 ansatte	11813	39.4	13813	51.6
Gjennomsnitt for bedrift				
Alder	43.3		43.1	
Utdanning	11.6		11.8	
Offentlig ansatt	8792	29.3	14572	54.5
N	30006		26758	

er hentet inn på foretaksnivå. Alle store firma som har underavdelinger og ulike divisjoner, vil gjelde som en. Enheter i offentlig sektor vil derfor også være hele kommuner eller fylkeskommuner. Dette er årsaken til at så mange arbeider i store bedrifter og at flere kvinner enn menn arbeider i større bedrifter. Gjennomsnittlig alder og utdanning i bedriftene er det samme for menn som for kvinner. Det er derimot en mye større andel kvinner enn menn som arbeider i det offentlige. Over halvparten av alle kvinner arbeider i det offentlige, mens det er under en tredjedel av mennene. Som vist i tabell 4.2 arbeider det langt flere kvinner enn menn i helse- og sosialsektoren, mens langt flere menn enn kvinner arbeider i industrien. Helse- og sosialsektoren er i Norge i hovedsak offentlig, mens industrien er privateid.

4.2.4 AFP-kvalifiserte som har gått av med tidligpensjon

Jeg vil nå se på hva som kjennetegner individene i analyseutvalget som har valgt å tidligpensjonere seg. Jeg vil se på forskjeller og likheter innad i de ulike kategoriene for tidligpensjonering (uføretrygd, AFP og UAA). I tabell 4.8 og 4.9 ser jeg på forskjeller mellom kategoriene for tidligpensjonering for den delen av analyseutvalget som er kvalifisert for AFP.

Tabell 4.8: Individspesifikke data for AFP-utvalget fordelt på sluttstatus

	Uførepensjon						AFP						Ut av arbeidsstyrken					
	Menn			Kvinner			Menn			Kvinner			Menn			Kvinner		
	Antall	%		Antall	%		Antall	%		Antall	%		Antall	%		Antall	%	
Gift	1434	83.3		1020	65.7		5119	82.5		3581	80.9		1135	80.2		537	61.4	
Utdanning																		
gjennomsnitt	10.0			9.8			10.2			9.9			10.3			10.0		
6 – 8 år	724	42.0		620	39.9		2316	37.3		1633	36.9		523	37.0		306	35.0	
9 – 11 år	442	25.7		559	36.0		1831	29.5		1727	39.0		374	26.4		324	37.1	
12 – 14 år	412	23.9		256	16.5		1508	24.3		811	18.3		394	27.8		188	21.5	
> 14 år	144	8.4		118	7.6		549	8.9		256	5.8		124	8.8		56	6.4	
Inntekt per måned	14039			10487			16057			10358			17466			11585		
Forventet pensjon/mnd	10744			7470			11164			7204			11120			7406		
Arbeidsmengde																		
4 – 19 timer/uke	48	2.8		246	15.8		89	1.4		931	21.0		59	4.2		209	23.9	
20 – 29 timer/uke	38	2.2		456	29.4		93	1.5		1431	32.3		33	2.3		225	25.7	
> 29 timer/uke	1636	95.0		851	54.8		6022	97.1		2065	46.7		1323	93.5		440	50.3	
Arbeidsledighetsrate		5.0			4.9			4.7			4.7			5.3			4.9	
Arbeidsferfaring (i år)	15.9			13.9			16.7			14.5			16.7			14.4		
N	1722			1553			6204			4427			1415			874		

Fra tabell 4.8 ser jeg at flere menn enn kvinner er gift, men forskjellen er minst for de AFP-kvalifiserte. Det er i kategorien UAA jeg finner lavest andel gifte, både menn og kvinner. Blant kvinnene er det cirka 60 prosent som er gift. Det virker som om gifte kvinner i større grad benytter seg av tidligpensjon. Dette kan ha sin årsak i at gifte kvinner har en ektefelle som er med på å forsørge husstanden. Kvinner gifter seg også ofte med eldre menn, og hvis man vil oppleve alderdommen sammen, vil kvinner måtte gå av med tidligpensjon fordi ektefellen allerede vil ha gått av med vanlig pensjon grunnet en høyere alder. Et ektepar vil ofte også ha en bedre økonomisk situasjon enn aleneforsørgere. Dette gir muligheter til å prioritere annerledes enn ugifte. Man kan ta seg råd til å gå av med tidligpensjon.

Når man ser på utdanningsnivået for de forskjellige sluttstatusene, så har menn noe høyere gjennomsnittlig utdanning enn kvinner, og denne trenden går igjen for alle gruppene. Det er også en høyere andel menn enn kvinner som har utdanning over 14 år. Dette gjelder spesielt for AFP og UAA.

Inntekten er som forventet høyere for menn enn kvinner. De som er gått ut i uføretrygd har en gjennomsnittlig lavere inntekt enn de andre kategoriene. Når det kommer til forventet pensjon, er det ingen store forskjeller mellom gruppene, men det er også her kjønnsforskjeller. Menn tjener i utgangspunktet mer enn kvinner og vil derfor ha en høyere forventet pensjon. Flere menn enn kvinner arbeider fulltid, og menn har også lenger arbeidserfaring enn det kvinner har. Dette er som forventet.

Arbeidsledighetsraten avviker med en halv prosent mellom menn som er i UAA-kategorien og de som har gått av med AFP. Dette kan tyde på at tilstrømmingen til UAA-kategorien er mer konjunkturavhengig enn det AFP-tilstrømmingen er. Når økonomien går dårligere, kan det tenkes at flere bedrifter prøver å støtte eldre arbeidstakere, som gjerne har høy lønn, ut av arbeidet enten for å nedbemanne eller for å ansette yngre krefter. I gode tider vil man i større grad ha bruk for all den arbeidskraften man kan få tak i. Da vil man unngå å støtte ut eldre arbeidstakere. De som velger å gå av med AFP, gjør dette i større grad uavhengig av om det er gode eller dårlige tider i økonomien. Beslutningen om å gå av med AFP er altså ikke konjunkturavhengig.

Når jeg ser på de bedriftsspesifikke dataene for de AFP-kvalifiserte, ser jeg at menn har lenger bedriftsspesifikk ansiennitet enn det kvinner har. Kvinner arbeider i større grad i store foretak og er som forventet i høyere grad offentlig ansatt.

Tabell 4.9: Bedriftsspesifikke data for AFP-utvalget fordelt på sluttstatus

	Uførepensjon						AFP						Ut av arbeidsstyrken					
	Menn		Kvinner		Menn		Kvinner		Menn		Kvinner		Menn		Kvinner			
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%		
Bedr. spes. ansiennitet	6.0		5.5		6.4		5.7		6.4		5.5		6.4		5.5			
Størrelse på bedr. gjennomsnitt	3424		5667		2692		4915		2118		4772		2118		4772			
1 manns foretak	1	0.1	0	0.0	12	0.2	4	0.1	4	0.3	2	0.2	4	0.3	2	0.2		
2 – 10 ansatte	67	3.9	36	2.3	216	3.5	156	3.5	32	2.3	21	2.4	32	2.3	21	2.4		
11 – 50 ansatte	216	12.5	103	13.9	785	12.7	362	8.2	93	6.6	58	6.6	93	6.6	58	6.6		
51 – 100 ansatte	145	8.4	65	4.2	608	9.8	234	5.3	72	5.1	39	4.5	72	5.1	39	4.5		
101 – 500 ansatte	496	28.8	314	20.2	1849	29.8	883	20.0	466	32.9	185	21.2	466	32.9	185	21.2		
> 500 ansatte	797	46.3	1035	66.7	2734	44.1	2788	63.0	748	52.9	569	65.1	748	52.9	569	65.1		
Gj. snitt for bedrift																		
Alder	42.0		41.9		42.3		42.2		42.4		41.9		42.4		41.9			
Utdanning	11.4		12.0		11.3		11.9		11.4		11.9		11.4		11.9			
Offentlig ansatt	796	46.2	1233	79.4	1882	30.3	2844	64.2	473	33.4	588	67.3	473	33.4	588	67.3		
N	1722		1553		6204		4427		1415		874		1415		874			

Tabell 4.10: Individspesifikke data for de som ikke er AFP-kvalifisert, fordelt på sluttstatus

	Uførepensjon				Ut av arbeidsstyrken			
	Menn		Kvinner		Menn		Kvinner	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Gift	1142	83.2	808	68.5	1521	81.5	1267	68.6
Utdanning								
gjennomsnitt	9.6		9.1		10.6		9.4	
6 – 8 år	583	42.5	572	48.5	556	29.8	722	39.1
9 – 11 år	420	30.6	450	32.8	566	30.3	824	44.6
12 – 14 år	320	23.3	134	9.8	598	32.1	266	14.4
> 14 år	49	3.6	230	16.8	146	7.8	36	2.0
Inntekt per mnd	9296		5409		15802		7617	
Forventet pensjon/mnd	10626		6658		11243		6617	
Arbeidsmengde								
4 – 19 timer/uke	97	7.1	304	25.8	179	9.6	757	41.0
20 – 29 timer/uke	49	3.6	396	33.6	71	3.8	418	22.6
> 29 timer/uke	1226	89.4	479	40.6	1616	86.6	673	36.4
Arbeidsledighetsrate		5.0		5.0		5.1		5.0
Arbeidserfaring (i år)	16.9		13.7		17.3		13.8	
N	1372		1179		1866		1848	

4.2.5 Ikke-AFP-kvalifiserte som har gått av med tidligpensjon

I tabell 4.10 og 4.11, vil jeg se på de individene som har valgt å gå ut av arbeidslivet ved fylte 65 år, men som ikke har tilgang til AFP. Det er her en større andel av mennene enn kvinnene som er gift. Utdanningsnivået hos menn er noe høyere enn for kvinner. Hos de som er gått av med uførepensjon, ligger utdanningsnivået lavere enn for de som kommer innunder UAA-kategorien.

På inntektsnivået ser man en stor forskjell mellom de som er blitt uførepensjonert og de som er i UAA-kategorien. Individene i UAA-kategorien tjener langt mer enn de som ble uførepensjonert. Dette gjelder både for menn og kvinner, men er sterkest for menn. Denne forskjellen i inntekt kommer ikke så klart frem når man beregner forventet pensjon. Det er også her forskjeller, men de er ikke på langt nær så store som for inntekt. Både når det gjelder inntekt og forventet pensjon ligger kvinnene under mennene. Det er interessant å merke seg at de som har gått av med uførepensjon, har en høyere forventet pensjon enn de har i gjennomsnittlig inntekt. Det vil i datasettet være mange individer med ingen eller veldig lav inntekt som havner innunder uførepensjons-kategorien. Dette vil gi seg

Tabell 4.11: Bedriftsspesifikke data for de som ikke er AFP-kvalifisert, fordelt på sluttstatus

	Uførepensjon				Ut av arbeidsstyrken			
	Menn		Kvinner		Menn		Kvinner	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Bedr. spes. ansiennitet	6.3		5.7		6.1		5.8	
Størrelse på bedriften								
gjennomsnitt	1680		3255		2547		2397	
1 manns foretak	76	5.5	34	2.9	116	6.2	132	7.1
2 – 10 ansatte	320	23.3	229	19.4	429	23.0	506	27.4
11 – 50 ansatte	299	21.8	219	18.6	300	16.1	300	16.2
51 – 100 ansatte	121	8.8	59	5.0	130	7.0	81	4.4
101 – 500 ansatte	220	16.0	175	14.8	256	13.7	240	13.0
> 500 ansatte	336	24.5	463	39.3	635	34.0	589	31.9
Gj. snitt i bedrift								
Alder	43.4		42.7		44.1		44.5	
Utdanning	11.1		11.4		11.4		11.2	
Offentlig ansatt	114	8.3	365	31.0	94	5.0	320	17.3
N	1372		1179		1866		1848	

utslag i at den forventede pensjonen for disse individene er høyere enn det inntekten deres er. Disse individene med lav eller ingen inntekt, vil her presse ned gjennomsnittslønnen såpass mye for de uførepensjonerte slik at lønnen blir under forventet pensjon. Dette gir igjen insentiver til å gå av med uførepensjon, men det skal ikke være slik at man får mer i uførepensjon enn man har hadde i arbeidsinntekt. Som forventet, arbeider en større andel av mennene enn kvinnene fulltid. Arbeidsledighetsraten for menn og kvinner og mellom kategoriene er stort sett lik. For begge tidligpensjoneringskategoriene vil menn ha lenger arbeidserfaring.

Menn har lenger bedriftsspesifikk ansiennitet enn kvinner, men det er ingen store forskjeller mellom de som er blitt uførepensjonert og UAA-kategorien. Blant den delen av utvalget som har blitt uførepensjonert, er det en større andel kvinner enn menn som arbeider i større bedriften. Dette har sin forklaring i at 31 prosent av kvinnene arbeider i det offentlige i motsetning til 8.3 prosent av mennene. For de individene som havner innunder UAA-kategorien, arbeider menn og kvinner i gjennomsnitt i like store foretak, selv om en større andel av kvinnene enn mennene er offentlig ansatt. Utdanningsnivå og gjennomsnittsalder i bedriftene er lik for både menn og kvinner.

4.2.6 Sammenligning av de AFP-kvalifiserte og de som ikke er AFP-kvalifisert

Jeg vil nå se på om det er forskjeller mellom den delen av analyseutvalget som er kvalifisert for AFP, og den delen som ikke er kvalifisert for AFP. Jeg vil se både på individspesifikke data og bedriftsspesifikke data.

Den gjennomsnittlige utdanningslengden for AFP-utvalget er noe høyere enn for de som ikke er kvalifisert for AFP. Andel av personer som har utdanning over 14 år, er langt høyere for AFP-utvalget. Det er bare menn i UAA-kategorien for utvalget som ikke er kvalifisert for AFP, som har like stor andel av individer med utdanning over 14 år.

Inntekten ligger generelt høyere for AFP-utvalget enn for de som ikke er kvalifisert for AFP. Det er også her bare menn i UAA-kategorien som er på samme nivå som de AFP-kvalifiserte. Menn i UAA-kategorien hos de AFP-kvalifiserte, har høyere lønn enn de som er i UAA-kategorien, men som ikke er kvalifisert for AFP. Forskjellene mellom gruppene blir noe jevnet ut når det kommer til forventet pensjon.

AFP-utvalget arbeider i noe større grad fulltid enn de som ikke er AFP-kvalifisert. Denne forskjellen er størst for kvinner. Den delen av analyseutvalget som er kvalifisert for AFP, arbeider i større grad i bedrifter med mange ansatte enn den delen som ikke er kvalifisert for AFP. Dette er en naturlig konsekvens av at de som er AFP-kvalifisert i mye større grad arbeider i det offentlige.

4.2.7 Familiespesifikke data

I tabellene 4.12, 4.13 og 4.14 ser jeg på kjennetegnene til ektefellene til individene i analyseutvalget. Jeg ser på ektefellenes alder, inntekt og pensjon. Jeg vil også se på forskjellen mellom individene i analyseutvalget og ektefellene deres. I tabell 4.13 og 4.14 ser jeg på ulikheter mellom ektefellene til de som har valgt å tidligpensjonere seg. Jeg vil se på ektefelleinntekt og ektefellepensjon som er over 25 tusen kroner i året. Dette gjør jeg for å ta vekk de individene med en særs liten inntekt eller pensjon. Jeg vil da få et mer korrekt bilde på forskjeller og likheter hva angår lønn og pensjon.

Forskjellen i alder på ektefellene til menn og kvinner er som forventet. Menn er gift med yngre kvinner og kvinner er gift med menn som er eldre enn seg. Denne trenden gjelder

Tabell 4.12: Ektefelldata, hele utvalget

	Menn	Kvinner
Ektefellens alder	61.6	68.3
Aldersdifferanse	-1.4	5.3
Ektefellens inntekt	12313	15892
Inntektsdifferanse	-5596	5840
Ektefellens pensjon	6552	12076
Pensjonsdifferanse	-5272	5275

Tabell 4.13: Ektefelldata, AFP-kvalifisert

	Uførepensjon		AFP		UAA	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
Ektefellealder	60.5	67.1	60.9	67.4	60.3	67.1
Alderdiff.	-2.5	4.1	-2.1	4.4	-2.7	4.1
Ektefelleinntekt	11476	14876	11725	16558	11298	16037
Inntektdiff.	-2746	4778	-4597	6604	-6619	4858
Ektefellepen.	6106	10805	6191	11545	6009	11316
Pensjondiff.	-4557	3872	-4943	4817	-5121	4607

Tabell 4.14: Ektefelldata, ikke-AFP-kvalifisert

	Uførepensjon		UAA	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
Ektefellealder	60.6	67.0	60.4	67.2
Alderdiff.	-2.4	4.0	-2.6	4.2
Ektefelleinntekt	11129	15791	11712	16277
Inntektdiff.	-1417	10788	-4833	8987
Ektefellepen.	6118	10498	6155	11794
Pensjondiff.	-4505	4426	-5192	5701

for hele utvalget, men også for alle de ulike kategoriene for tidligpensjonering som er tatt med i tabell 4.13 og 4.14.

Jeg ser fra tabell 4.12 at som forventet tjener ektefellene til menn mindre enn ektefellene til kvinner. Dette er helt i tråd med tidligere observasjoner (tabell 4.6) om at menn har høyere lønn enn kvinner. Differansen mellom menns og kvinners lønn ligger mellom 5500 og 6000 kroner. Forskjellen gjør seg også gjeldene for ektefellers pensjon. Her har ektefellene til menn en langt lavere pensjon enn ektefellene til kvinner. Dette er også som forventet når jeg ser på menn og kvinners forventede pensjon (se tabell 4.6). Menn vil ha en høyere forventet pensjon enn kvinner, og derfor vil menns ektefeller ha lavere pensjon enn kvinners ektefeller.

At menn tjener mer enn sine ektefeller, gjelder for alle de ulike kategoriene for tidligpensjonering som vist i tabell 4.13 og 4.14. Som en konsekvens av dette, ser jeg også at kvinner tjener mindre enn sine ektefeller. Ulikhetene er noe forskjellig mellom tidligpensjoneringskategoriene, men trenden er den samme for alle kategorier.

4.2.8 Atferd mellom ektefeller

For ektefeller er det to alternative atferder som oftest omtales i litteraturen, lik atferd³ og kompensierende atferd. Lik atferd vil si at like personer med like preferanser søker sammen. I dette tilfellet vil det si at menn og kvinner som har de samme preferansene gifter seg og velger likt i senere livsfaser, for eksempel i spørsmålet om tidligpensjon. Når det gjelder kompensierende atferd, vil menn og kvinner søke etter partnere som i mange tilfeller er motsatt av seg selv. Hvis en part tjener mye og jobber mye, vil den andre parten velge å arbeide mindre og da gjerne tjene mindre. Det gjelder også for tidligpensjonering. Hvis den ene parten velger å gå av med pensjon, vil den andre parten velge å stå i arbeid. Disse to atferdene vil bli drøftet nærmere i kapittel 5, avsnitt 5.2.5.

³I mangel av et bra norsk ord på dette vil *assortative mating* omtales som lik atferd mellom ektefeller.

Kapittel 5

Modelloppbygging og analyse

Jeg vil i avsnitt 7.1 presentere den økonometriske metoden som blir bruk i analysedelen av oppgaven. Resultatene fra analysen vil bli presentert i tabeller og kommentert i avsnitt 5.2. I avsnitt 5.2.4 og 5.2.5 vil jeg se på familiens påvirkning og betydning for tidigpensjoneringsbeslutningen.

5.1 Den økonometriske modellen

5.1.1 Metodevalg

Ved bruk av minste-kvadraters-metode (MKM) forutsetter man at modellen er lineær i parametrene. Det forutsettes også at den avhengige variabelen er en kontinuerlig variabel som kan ta alle verdier innen et gitt intervall. I denne oppgaven har jeg en avhengig variabel som tar fire verdier. Verdiene er gjensidig utelukkende og kan ikke rangeres opp mot hverandre. Det vil derfor være nødvendig å bruke en logit-modell. Med en logistisk regresjon kan man se hvor godt et sett med variabler predikerer eller forklarer den avhengige variabelen. Siden den avhengige variabelen min har mer enn to kategorier, vil jeg bruke en multinomisk logit-modell (Pallant 2007).

5.1.2 Multinomisk logit-modell

En multinomisk logit-modell blir brukt når utfallene i den avhengige variabelen ikke kan rangeres på en fornuftig måte, og består av mer enn to kategorier. Den avhengige variabelen i min undersøkelse er individets arbeidssituasjon ved undersøkelsens slutt. Individene kan enten fortsatt være i arbeid eller i en av tre ulike førtidspensjoneringsordninger. I analysedelen av oppgaven ønsker jeg å se på hvilke variabler som påvirker beslutningen om eventuelt å tidligpensjonere seg, og hvor sterk effekt disse variablene har. Jeg vil spesielt se på hvordan kjennetegn ved familien, og da her ektefellen, er med på å påvirke beslutningen om enten å fortsette i arbeid ved undersøkelsens slutt, eller å gå av med tidligpensjon.

5.1.3 Modellen

Oppbygging

Den påfølgende redegjørelsen av den multinomiske logit-modellen baserer seg i all hovedsak på Brattberg (2004), Wooldridge (2002) og Davidson og MacKinnon (2004).

Alle individene i datasettet jeg benytter, var i arbeid ved fylte 63 år. Ved undersøkelsens slutt var det fire utelukkende kategorier de kunne være i:

- 0 fremdeles i arbeid
- 1 uførepensjon
- 2 avtalefestet pensjon
- 3 ut av arbeidsstyrken

Jeg har her diskrete, uordnede utfall, Y , som kan ta verdien $0, 1, \dots, J$. Den multinomiske logit-modellen kan skrives som følger:

$$Pr(Y_i = j) \equiv P_{ij} = \frac{\exp(\beta'_j x_i)}{\sum_{k=0}^J \exp(\beta'_k x_i)}, j = 0, 1, \dots, J \quad (5.1)$$

Modellen uttrykker sannsynligheten for at en av de fire ulike slutttilstandene er observert gitt som en funksjon av M forklaringsvariabler, $x = (x_1, x_2, \dots, x_M)$. $\beta_j = (\beta_{j1}, \beta_{j2}, \dots, \beta_{jM})$ og i står for individer. I modellen vil det være M koeffisienter for hvert alternativ.

Å bruke MKM estimatorene i ligning 5.1 ville vært misvisende. MKM estimatoren ville behandlet Y_{ij} -ene som ordinære tall på en kontinuerlig skala. Men tallene som hører til hver kategori vil ikke ha noen mening utenom å være en referanse til gruppen. Ved å bytte tall for tidligpensjoneringsgruppene ville bruk av MKM estimering ført til at man hadde fått et annet utfall. MKM vil altså ikke være hensiktsmessig å bruke for de datane jeg har tilgjengelig i denne oppgaven.

Individene i utvalget vil alltid være i en av tilstandene, men det er ikke mulig å identifisere så mange koeffisient-vektorer som det er alternativer. Det finnes ikke et referansepunkt og man blir nødt til å normalisere. Jeg setter da $\beta_0 = 0$. Utfallet $Y_i = 0$, det å være i arbeid, blir da sammenligningskategorien. Modellen kan da skrives som:

$$P_{i0} = \frac{1}{1 + \sum_{k=1}^J \exp(\beta' x_i)} \quad (5.2)$$

$$P_{ij} = \frac{\exp(\beta' x_i)}{1 + \sum_{k=1}^J \exp(\beta' x_i)}, j = 1, 2, \dots, J \quad (5.3)$$

Estimering av den multinomiske logit-modellen

For å estimere den multinomiske logit-modellen bruker jeg sannsynlighetsmaksimeringsprinsippet. Et individ i sitt bidrag til likelihood funksjonen vil være P_{ij} , hvis alternativ j blir valgt. Når alle alternativene blir tatt hensyn til, vil man kunne skrive likelihood bidraget som:

$$L_{ij} = \prod_{j=0}^J P_{ij}^{y_i} \quad (5.4)$$

Ved å ta den naturlige logaritmen og summere over alle individene får jeg følgende loglikelihood funksjon:

$$\ln L = \sum_{i=1}^n \ln L_{ij} = \sum_{i=1}^n \sum_{j=0}^J y_{ij} \ln P_{ij} \quad (5.5)$$

P_{ij} er gitt ved ligning 5.2 og 5.3. Loglikelihood funksjonen er konkav med et globalt maksimum og kan maksimeres ved hjelp av sannsynlighetsmaksimeringsprinsippet (SMP).

Relativ risiko og marginaleffekter

Den relative risikoen er sannsynligheten for at et individ velger en tilstand fremfor en annen. I mitt tilfelle vil den relative risikoen være sannsynligheten for at et individ velger å fortsette i arbeid fremfor å tidligpensjonere seg.

Den relative risikoen får jeg ved å dividere 5.3 på 5.2. Jeg får da:

$$\frac{P_j}{P_0} = \exp(\beta'_j x) \Rightarrow \ln\left(\frac{P_j}{P_0}\right) = \beta'_j x \quad (5.6)$$

I ligning 5.6 er $\frac{P_j}{P_0}$ den relative risikoen for alternativ j til alternativ 0.

Ved å differensiere 5.3 (dropper her i i den senkede skriften) får jeg den marginale effekten av hvordan sannsynligheten for en tilstand, P_j , endres ved en marginal endring av en forklaringsvariabel. Jeg får da følgende uttrykk:

$$\frac{\partial P_j}{\partial x_m} = P_j (\beta_{jm} - \sum_{k=0}^K P_k \beta_{km}) \quad (5.7)$$

5.1.4 Tester

Z-test

Når noe spesifiseres ved hjelp av maximum likelihood, vil estimatoren ha følgende egenskaper:

1. Konsistent

2. Asymptotisk effisient
3. Asymptotisk normalfordelt

Datasettet som brukes har 56764 observasjoner, og den asymptotiske fordelingen vil gå mot normalfordeling. Jeg kan derfor bruke en z-test, som er en analog test til t-testen, til å teste om variablene jeg bruker i analysen er signifikant forskjellig fra 0. Jeg får da følgende hypotese:

- $H_0 : \beta = 0$
- $H_1 : \beta \neq 0$

Z-testen kan skrives som følger:

$$z = \frac{\beta}{SE(\beta)}$$

Hvis verdien jeg får er mindre enn kritisk verdi, vil H_0 forkastes, og jeg konkluderer med at variabelen er signifikant forskjellig fra 0.

Likelihood-ratio testen

Likelihood-ratio testen kontrollerer om de uavhengige variablene har forklaringskraft på den avhengige variabelen. Jeg får da følgende hypotese:

- $H_0 : \beta_j = 0$
- $H_1 : \beta_j \neq 0$, der j er 1,2,...,J

Likelihood-ratio testen estimerer modellen to ganger. Den ene gangen med restriksjoner (MR) og den andre gangen uten (UR). Testen kontrollerer om forskjellen i loglikelihood verdiene er signifikant forskjellig fra 0. Testen kan uttrykkes som følger:

$$LR = 2(\log L_{MR} - \log L_{UR})$$

Testen har en Chi-kvadrat fordeling med $k(j-1)$ frihetsgrader, hvor k er antall forklaringsvariabler og j er antall tilstander. H_0 hypotesen forkastes hvis LR er mindre enn kritisk verdi fra Chi-kvadrat fordelingen. De avhengige variablene vil da ha forklaringskraft i modellen.

Hausman test

Hausman testen kontrollerer for at iia forutsetningene er tilfredsstillt (iia står for independent of irrelevant alternatives). Iia forutsetningene sier at hvis man har to alternativ, A og B, og A er å foretrekke fremfor B, skal ikke introduksjonen av et nytt alternativ, C, gjøre at man da foretrekker B fremfor A. Forholdet mellom de to opprinnelige alternativene skal være uavhengige av det nye, tredje alternativet. Hypotesen kan settes opp som følger:

- H_0 : Oddsen mellom utfall j og utfall k er uavhengig av andre alternativ
- H_1 : Oddsen mellom utfall j og utfall k er ikke uavhengige av andre alternativ

Hvis H_0 hypotesen holder, er iia forutsetningene tilfredsstillt og den multinomiske logit-modellen er en egnet estimator.

Pseudo R^2

Pseudo R^2 er en måte å måle de uavhengige variablene sin forklaringskraft på den avhengige variabelen. Verdien vil ligge mellom 0 og 1, hvor 1 er at de uavhengige variablene i full grad forklarer den avhengige variabelen, og hvor 0 vil si at de uavhengige variablene ikke har forklaringskraft i det hele tatt. Pseudo R^2 - verdiene som jeg får av regresjonene mine, vil bli oppgitt i tabellene.

5.2 Analyse

5.2.1 Innledning

Jeg vil i denne delen av oppgaven gjengi resultatene jeg har fått ved å bruke en multinomisk logit-modell. Jeg vil vise resultatene i tabeller og kommentere disse. Resultatene mine vil også bli sammenlignet med annen forskning innen området. Jeg vil se på individuelle variabler og bedriftsvariabler og beskrive hvordan de ulike variablene påvirker beslutningen om å gå av med tidligpensjon eller ikke. Jeg bruker det å være i arbeid som basiskategori, og oppgir resultatene fra de tre tilstandene av tidligpensjonering som individene kan havne i, uførepensjon (UP), AFP og ut av arbeidsstyrken (UAA). Jeg vil rapportere både koeffisientene og marginaleffektene. Koeffisientene endrer seg alt etter som hvilken kategori som er basiskategori, mens marginaleffektene ikke lar seg påvirke av hvilken kategori som blir brukt som basiskategori. Det er derfor mest hensiktsmessig å se på marginaleffektene, og det er marginaleffektene som vil bli kommentert. Etter at jeg har sett på og kommentert de individuelle- og bedriftsvariablene, vil jeg se på effekten ektefellens lønn og pensjon har på beslutningen om enten å stå i arbeid eller gå av med tidligpensjon. Det vil være en regresjon for kvinner og en for menn, men resultatene vil bli presentert i flere tabeller. Dette gjør jeg for at det skal bli mer oversiktlig.

5.2.2 Individuelle variabler

Utdanningsnivå

Høyere utdanning er her definert som utdanning over 12 år. Tidligere forskning sier at økt utdanning reduserer sannsynligheten for å gå av med uførepensjon (Dahl, Nilsen & Vaage 2002). Høyere utdanning (utdanning over 10 år) vil føre til at man har mindre tilbøyelighet til å gå av med tidligpensjon (Blekesaune & Solem 2005). De samme resultatene finner jeg ikke for utvalget mitt. Her vil en økning i utdanningen føre til større sannsynlighet for å havne i alle de tre tidligpensjonskategoriene. Denne effekten gjelder for både kvinner (se tabell 5.1) og menn (se tabell 5.2).

Fra datamaterialet som jeg har tilgjengelig i denne oppgaven vet jeg at blant de høyt utdannede som er gift, vil ca 72 prosent være kvalifisert for AFP. Tallet for de som ikke

Tabell 5.1: Individuelle variabler for gifte kvinner (forskjellig skalering på de ulike rekene)

	UP		AFP		UAA	
	Koeff.	Marg.eff.	Koeff.	Marg.eff.	Koeff.	Marg.eff.
Høyere utd. (10^{-1})	5.1 ¹ (0.81)	0.26 ¹ (0.092)	5.2 ¹ (0.61)	0.60 ¹ (0.11)	5.8 ¹ (0.81)	0.37 ¹ (0.095)
Arb.led. (10^{-1})	4.9 ¹ (0.21)	0.33 ¹ (0.023)	4.0 ¹ (0.17)	0.40 ¹ (0.032)	4.5 ¹ (0.21)	0.27 ¹ (0.024)
Fulltid (10^{-1})	7.0 ¹ (0.62)	0.77 ¹ (0.070)	2.3 ¹ (0.50)	0.11 ⁴ (0.10)	-0.79 ⁴ (0.62)	-0.18 ² (0.073)
Inntekt (10^{-1})	-1.1 ¹ (0.045)	-0.11 ¹ (0.0050)	-0.39 ¹ (0.034)	-0.0065 ⁴ (0.0066)	-0.50 ¹ (0.043)	-0.019 ¹ (0.0052)
Forv. pen (10^{-1})	-0.46 ¹ (0.18)	-0.023 ⁴ (0.021)	-0.23 ³ (0.14)	0.027 ⁴ (0.027)	-1.1 ¹ (0.18)	-0.12 ¹ (0.022)
Født 1930 (10^{-1})	-0.41 ⁴ (0.69)	-0.21 ¹ (0.076)	2.7 ¹ (0.58)	0.59 ¹ (0.11)	0.73 ⁴ (0.66)	-0.036 ⁴ (0.076)
Født 1931 (10^{-1})	1.3 ³ (0.69)	0.020 ⁴ (0.077)	3.4 ¹ (0.58)	0.72 ¹ (0.11)	-0.77 ⁴ (0.69)	-0.31 ¹ (0.080)
Født 1932 (10^{-1})	-2.4 ¹ (0.71)	-0.26 ¹ (0.083)	0.87 ⁴ (0.58)	0.53 ¹ (0.11)	-4.2 ¹ (0.71)	-0.53 ¹ (0.085)
Arbeidserf. (10^{-1})	-0.33 ⁴ (0.27)	-0.017 ⁴ (0.033)	0.37 ⁴ (0.26)	0.20 ¹ (0.054)	-1.9 ¹ (0.19)	-0.26 ¹ (0.024)
Ar.erf.kvad. (10^{-2})	-0.10 ⁴ (0.17)	0.0046 ⁴ (0.021)	-0.64 ¹ (0.18)	-0.17 ¹ (0.039)	0.62 ¹ (0.099)	0.12 ¹ (0.015)

Kommentarer til tabell:

Antall observasjoner: 17514

Log likelihood = -20904.55

Pseudo $R^2 = 0.0953$

¹ Betyr at effekten er signifikant på 1 prosentsnivå

² Betyr at effekten er signifikant på 5 prosentsnivå

³ Betyr at effekten er signifikant på 10 prosentsnivå

⁴ Betyr at effekten er signifikant på et nivå høyere enn 10 prosentsnivå

Marginaleffektene er evaluert i forklaringsvariabelens gjennomsnittsverdi

Hausmantesten:

Utfall 1: $\chi^2 = 0.72$ og $P > \chi^2 = 1.00$

Utfall 2: $\chi^2 = 11.46$ og $P > \chi^2 = 1.00$

Utfall 3: $\chi^2 = 67.11$ og $P > \chi^2 = 0.04$

Tabell 5.2: Individuelle variabler for gifte menn (forskjellig skalering på de ulike rekkene)

	UP		AFP		UAA	
	Koeff.	Marg.eff.	Koeff.	Marg.eff.	Koeff.	Marg.eff.
Høyere utd. (10^{-1})	4.7 ¹ (0.66)	0.16 ² (0.070)	5.3 ¹ (0.49)	0.65 ¹ (0.10)	6.1 ¹ (0.58)	0.41 ¹ (0.070)
Arb.led. (10^{-1})	5.1 ¹ (0.19)	0.28 ¹ (0.019)	4.0 ¹ (0.15)	0.34 ¹ (0.029)	5.8 ¹ (0.19)	0.45 ¹ (0.021)
Fulltid (10^{-1})	5.7 ¹ (0.87)	0.25 ¹ (0.093)	10.3 ¹ (0.83)	2.2 ¹ (0.17)	-2.9 ¹ (0.74)	-1.1 ¹ (0.010)
Inntekt (10^{-1})	-0.57 ¹ (0.024)	-0.060 ¹ (0.0024)	-0.14 ¹ (0.016)	-0.0030 ⁴ (0.0033)	-0.016 ⁴ (0.017)	-0.018 ¹ (0.0022)
Forv. pen (10^{-1})	-3.6 ¹ (0.13)	-0.022 ¹ (0.013)	-0.32 ¹ (0.11)	-0.40 ¹ (0.020)	-2.6 ¹ (0.12)	-0.093 ¹ (0.015)
Født 1930 (10^{-1})	2.9 ¹ (0.59)	0.074 ⁴ (0.059)	4.6 ¹ (0.50)	0.79 ¹ (0.14)	2.1 ¹ (0.56)	-0.040 ⁴ (0.065)
Født 1931 (10^{-1})	4.5 ¹ (0.61)	0.18 ¹ (0.062)	6.7 ¹ (0.50)	1.3 ¹ (0.16)	1.1 ³ (0.59)	-0.33 ¹ (0.070)
Født 1932 (10^{-1})	-2.4 ¹ (0.63)	0.10 ⁴ (0.067)	4.8 ¹ (0.50)	1.1 ¹ (0.10)	-2.0 ¹ (0.62)	-0.58 ¹ (0.076)
Arbeidserf. (10^{-1})	-0.44 ¹ (0.038)	-0.068 ¹ (0.017)	0.81 ¹ (0.17)	0.26 ¹ (0.035)	-1.0 ¹ (0.12)	-0.17 ¹ (0.016)
Ar.erf.kvad. (10^{-2})	0.038 ⁴ (0.087)	0.031 ¹ (0.010)	-0.67 ¹ (0.11)	-0.17 ¹ (0.023)	0.24 ¹ (0.060)	0.070 ¹ (0.0090)

Kommentarer til tabell:

Antall observasjoner: 24707

Log likelihood = -28496.82

Pseudo $R^2 = 0.120$

¹ Betyr at effekten er signifikant på 1 prosentsnivå

² Betyr at effekten er signifikant på 5 prosentsnivå

³ Betyr at effekten er signifikant på 10 prosentsnivå

⁴ Betyr at effekten er signifikant på et nivå høyere enn 10 prosentsnivå

Marginaleffektene er evaluert i forklaringsvariabelens gjennomsnittsverdi

Hausmantesten:

Utfall 1: $\chi^2 = 68.09$ og $P > \chi^2 = 0.03$

Utfall 2: $\chi^2 = -1000.00$ og $P > \chi^2 = 1.00$

Utfall 3: $\chi^2 = -16.03$ og $P > \chi^2 = 1.00$

har høyere utdanning vil være 62 prosent. Siden flere av de høyt utdannede har tilgang til AFP kan dette igjen gjenspeile seg i at flere velger å gå av med AFP. Fra tabell 5.1 og 5.2 ser jeg at dette er tilfellet for både kvinner og menn.

Arbeidsledighet

En økning i arbeidsledighetsraten påvirker individenes sannsynlighet til å gå av med tidligpensjon. Dette gjelder for begge kjønnene og for alle tre tidligpensjoneringskategorier.

Stillingsvernet i Norge er høyt, og det er ikke lett å si opp arbeidstakere. Eldre arbeidstakere vil stort sett ha høy ansiennitet og dermed ikke stå i fare for å miste arbeidet. Det må derfor være andre årsaker som er grunnen til at flere arbeidstakere velger å forlate arbeidslivet og tidligpensjonere seg med økende arbeidsledighet. Fremfor å få gjennomslag for å si opp ansatte i en bedrift, vil det være lettere å prøve å gi eldre arbeidstakere økonomisk kompensasjon for å slutte, ved å tilby økonomisk gunstige sluttpakker. Disse sluttpakkene gjør at eldre arbeidstakere ser det økonomisk fornuftig og mulig å velge å gå av med tidligpensjon. Dette var tilfellet da Hydro og Statoil fusjonerte. Eldre arbeidstakere ble tilbudt sjenerøse sluttpakker for å slutte i jobben. På denne måten unngikk man å måtte si opp noen som følge av fusjonen.¹

Hvis man derimot skulle miste arbeidet, vil det være vanskeligere for eldre arbeidstakere å finne nytt arbeid, og man kan derfor velge å gå av med tidligpensjon. Det finnes i tillegg spesielle regler for eldre arbeidstakere som blir arbeidsledige. Eldre arbeidstakere over 64 år som mister arbeidet sitt, kan motta dagpenger uten tidsbegrensing til de fyller 67 år. Hvis man kommer innunder denne ordningen vil man havne i UAA-kategorien.

Aakvik et al. (2006) finner at den lokale arbeidsledighetsraten påvirker menn til i større grad å gå av med uførepensjon og havne i UAA-kategorien. For AFP er effekten ikke signifikant forskjellig fra 0. For kvinner vil en økt lokal arbeidsledighet føre til at tilbøyeligheten til å tidligpensjonere seg øker for alle tidligpensjoneringskategoriene, men heller ikke her er effekten signifikant for AFP.

For både menn og kvinner øker sannsynligheten for å gå av med tidligpensjon når arbeidsledighetsraten øker. Tabell 5.1 og 5.2 viser at kvinners tidligpensjoneringsbeslutning er mer konjunkturavhengig enn mannens for kategoriene uførepensjon og AFP. Kvinner vil

¹At man ikke skulle si opp ansatte var også et av vilkårene for at man fikk gjennomføre fusjonen.

med økt arbeidsledighet, i større grad enn menn velge å gå av med tidligpensjon i form av uførepensjon og AFP. For UAA-kategorien er det menns atferd som er mest konjunkturavhengig. Menn vil i større grad enn kvinner havne innunder UAA-kategorien ved en økning i arbeidsledigheten.

Stillingsbrøk

Her ser jeg på om det å arbeide fulltid (mer enn 29 timer i uken) fremfor å arbeide deltid, påvirker beslutningen om å gå av med tidligpensjon.

Kvinner og menn vil begge ha høyere sannsynlighet for å bli uførepensjonert ved fulltidsarbeid fremfor deltidsarbeid. Kvinner i fulltidsarbeid vil i større grad enn kvinner i deltidsarbeid, bli uførepensjonert. Dette gjelder også for menn i fulltidsarbeid, men for menn i fulltidsarbeid og menn i deltidsarbeid er ikke forskjellen så stor som den er for kvinner. Det å være fulltidsansatt i forhold til å være deltidsansatt vil ha større effekt for kvinner enn for menn når det kommer til uførepensjon.

Det vil ikke være en signifikant forskjell mellom fulltidsarbeidende kvinner og deltidsarbeidende kvinner i beslutningen om å gå av med AFP. For kvinner vil det være andre variabler som er med å påvirke beslutningen om eventuelt å gå av med AFP. For menn vil derimot det å arbeide fulltid fremfor deltid ha stor betydning for om man velger å gå av med AFP. Fulltidsarbeidende menn vil i langt større grad enn deltidsarbeidende menn velge å gå av med AFP. Noe av årsaken til dette kan nok ligge i de kravene som stilles for å kvalifisere for AFP (se avsnitt 2.3).

For både kvinner og menn vil fulltidsarbeid fremfor deltidsarbeid påvirke sannsynligheten for å havne i UAA-kategorien. Fulltidsarbeidende kvinner vil i mindre grad enn deltidsarbeidende kvinner havne i UAA-kategorien. Det samme gjelder for fulltidsarbeidende menn også. Menn i fulltidsarbeid vil i mindre grad havne i UAA-kategorien enn det menn i deltidsarbeid vil. For menn har det å arbeide fulltid fremfor deltid, større betydning for sannsynligheten for å havne i UAA-kategorien, enn det har for kvinner.

Inntekt

Når et individ blir uførepensjonert, vil det motta mellom 50 og 60 prosent av sin tidligere lønn (se avsnitt 2.2) Dekningsgraden er relativt sett høyere for de med lav inntekt enn de

med høy inntekt. Det vil derfor være et større økonomisk tap for de med høy inntekt å gå av med uførepensjon. Høytlønnede vil dermed ha bedre økonomiske insentiver til å unngå å bli uførepensjonert enn hva lavtlønnede vil ha. En økning i lønn vil for både kvinner og menn minske sannsynligheten for å gå av med uførepensjon, men som jeg ser fra tabell 5.1 og 5.2 vil kvinner i større grad enn menn la seg påvirke av en økning i lønn.

AFP er en beslutning som baserer seg på frivillighet. Hvis man ønsker å gå av med tidligpensjon, og tilfredsstillende de individuelle kravene, kan man velge å gå av med AFP. Både for kvinner og menn vil denne beslutningen baseres på andre variabler enn inntekt. Fra tabell 5.1 og 5.2 ser jeg at effekten av inntekt ikke er signifikant forskjellig fra null. En økning i lønn vil dermed ikke medføre en større eller mindre sannsynlighet for å gå av med AFP.

For UAA-kategorien ser jeg at en lønnsøkning reduserer sannsynligheten for å bli tidligpensjonert. Dette gjelder både kvinner og menn, og effekten er ca. like sterk for begge kjønnene.

Dahl et al. (2002) finner at en økning i lønn vil gi en lavere sannsynlighet for å gå av med tidligpensjon. Dette gjelder for alle kategoriene forfatterne kontrollerer for (uførepensjon, arbeidsledighet, ut av arbeid). Effekten gjelder for både kvinner og menn. Aakvik et al. (2006) finner at lønn fører til lavere sannsynlighet for å gå av med tidligpensjon. Effekten gjelder uførepensjon, AFP og UAA-kategorien for kvinner, mens det for menn gjelder uførepensjon og AFP. For menn vil økt lønn føre til en høyere sannsynlighet for å havne i UAA-kategorien.

En økning i pensjonsformue vil føre til at både kvinner og menn står lenger i arbeid (Coile 2004). Størrelsen på pensjon vil i Norge være avhengig av opptjeningsstid og inntekt. Pensjonsformuen vil dermed øke hvis man står lenger i arbeid.

Forventet pensjon

Den forventede pensjonen gir en pekepinn på hvor stort et eventuelt inntektstap vil være når man går av med pensjon. En økning i forventet pensjon vil gi en høyere økonomisk frihet som pensjonist. Den forventede pensjonen gir også en pekepinn på inntektsnivået man har hatt gjennom arbeidskarrieren. Det vil være en sterk sammenheng mellom forventet pensjon og inntekt, og det er derfor naturlig å tro at effekten av forventet pensjon vil være lik effekten av inntekt.

Fra tabell 5.1 og 5.2 ser jeg at kvinner og menn reagerer ulikt på en økning i forventet pensjon. For kvinner vil ikke forventet pensjon være med i beslutningen om eventuelt å gå av med tidligpensjon på samme måte som den er det for menn. For kategoriene uførepensjon og AFP er det ikke en signifikant effekt av forventet pensjon. Det er altså ikke hva man kan forvente å få i pensjon som er med i beslutningen om å havne i en av disse to tidligpensjoneringskategoriene. En økning i forventet pensjon vil føre til en nedgang i sannsynligheten for å havne i UAA-kategorien.

For menn ser jeg at forventet pensjon er med på å bestemme tidligpensjoneringsbeslutningen i en helt annen grad enn den er for kvinner. For alle de tre tidligpensjoneringskategoriene vil en økning i forventet pensjon føre til mindre sannsynlighet for å gå av med tidligpensjon. Bortsett fra AFP, som for inntekt ikke er signifikant, drar forventet pensjon og inntekt i samme retning for menn. En økning fører til at man har mindre sannsynlighet for å bli tidligpensjonert.

Jeg ville ha forventet at en økning i forventet pensjon ville ført til større sannsynlighet for å gå av med tidligpensjon, men observerer det motsatte. Som tidligere nevnt (se avsnitt 4.1.2) er forventet pensjon og inntekt sterkt korrelert, og effekten av forventet pensjon vil derfor kunne la seg påvirke av effekten av inntekt.

Fødselsår

Jeg vil her se på om det er forskjell i tidligpensjoneringsmønsteret for de ulike fødselskohortene. Jeg bruker her det å være født i 1929 som referansekategori. Effektene jeg får for de andre fødselskohortene vil derfor sees i forhold til effektene som er for 1929.

Som tabell 5.1 viser, vil det for kvinner å være født i årene etter 1929, gi en lavere sannsynlighet for å bli uførepensjonert. Denne effekten er ikke signifikant for 1931, men gjelder for 1930 og 1932. For menn vil det ikke være samme effekten. Fra tabell 5.2 ser jeg at det å være født i 1931 medfører en høyere sannsynlighet for å bli uførepensjonert. For 1930 og 1932 vil det ikke være en signifikant forskjell i forhold til 1929.

AFP ble innført i forbindelse med lønnsoppgjøret i 1988 (se avsnitt 2.3). Utbredelsen og kunnskapen om AFP vil derfor forventes å være lavere for de tidlige fødselskohortene (Aakvik, Dahl & Vaage 2006). Dette stemmer overens med funnene jeg gjør. Tabell 5.1

og 5.2 viser at det å være født i årene etter 1929 gir en økt sannsynlighet for å gå av med AFP. Dette gjelder både for kvinner og menn, men effekten er størst for menn.

For UAA-kategorien vil det, hverken for kvinner eller for menn, være en signifikant endring fra 1929 til 1930 i sannsynligheten for å gå av med tidligpensjon. Det vil derimot være lavere sannsynlighet for å havne i UAA-kategorien for fødselskohortene 1931 og 1932. Dette gjelder både kvinner og menn.

Ut i fra tabell 5.1 og 5.2 kan det se ut til at AFP har hatt en viss effekt på antall uførepensjonerte. Jeg observerer en lavere sannsynlighet for kvinner til å bli uførepensjonert i årene etter 1929, for menn er ikke effekten tilstede. Men det er dermed ikke sagt at AFP har hatt den effekten man på forhånd hadde håpet på. Selv med en økning i AFP vil det ikke observeres en nedgang i de andre tidligpensjoneringskategoriene. Innføringen av AFP har ikke ført til en markant nedgang i uførepensjonerte, men har ført til at flere velger å gå av med tidligpensjon (Aakvik et al. 2006).

Arbeidserfaring

Jeg vil her se på hvordan økt arbeidserfaring er med på å påvirke tidligpensjoneringsbeslutningen. Jeg kontrollerer også for om denne effekten er stigende eller avtakende.²

For kvinner vil ikke arbeidserfaring påvirke sannsynligheten for å gå av med uførepensjon. Det er her et selektert utvalg (ser på individer som er i arbeid ved fylte 63 år). Kvinner som har gått av med uførepensjon før fylte 63 år, vil dermed ikke være med i undersøkelsen. Det er mulig effekten av arbeidserfaring ville vært annerledes hvis man så på alle kvinner, ikke bare de som er i arbeid ved 63 år. For menn vil lengre arbeidserfaring øke sannsynligheten for å bli uførepensjonert, men effekten er avtagende med økt arbeidserfaring.

Både for kvinner og menn vil lengre arbeidserfaring øke sannsynligheten for å gå av med AFP. For å kunne være kvalifisert for AFP, er det visse individuelle krav som må være oppfylt (mer om dette i avsnitt 2.3). Ved lengre tid innen arbeidslivet vil det være økt mulighet for å oppfylle disse individuelle kravene. Dette gjenspeiler seg i økt sannsynlighet for å velge å gå av med AFP. Effekten er avtagende ved økt arbeidserfaring.

²Ved å ta den kvadrerte av variabelen kan jeg se om effekten er avtagende, stigende eller konstant. Hvis annengradsleddet har motsatt fortegn enn variabelen, vil effekten være avtagende.

UAA-kategorien inneholder blant annet de som er arbeidsledige. Ved lang arbeidserfaring vil man ha ansiennitet og dermed ikke være like utsatt for eventuelle oppsigelser. Individuer med lang erfaring vil også kunne ha spisskompetanse innenfor sitt felt. De vil derfor være viktige for bedrifter, og man vil ønske å beholde dem.

En økning i arbeidserfaring vil redusere sannsynligheten for å komme i UAA-kategorien. Effekten er avtakende med økt arbeidserfaring og gjelder for både kvinner og menn.

5.2.3 Bedriftsspesifikke variabler

Gjennomsnittsalder i bedriften

For kvinner vil en økt gjennomsnittsalder i bedriften føre til at sannsynligheten for å gå av med uførepensjon eller AFP, minsker. For UAA-kategorien er effekten motsatt. En høyere gjennomsnittsalder vil øke sannsynligheten for å komme i UAA-kategorien.

Gjennomsnittsalderen i bedriften sier noe om hvilket arbeid som blir utført. Hvis en bedrift har høy gjennomsnittsalder, kan dette tyde på at arbeidet som utføres vil være mulig å gjøre også for eldre arbeidstakere. Gjennomsnittsalderen i bedriften kan også gi en pekepinn på hvordan bedriften verdsetter eldre arbeidstakere. En høy gjennomsnittsalder vil være et tegn på at bedriften verdsetter de eldre arbeidstakerne og økt gjennomsnittsalder kan derfor være med å redusere sannsynligheten for å gå av med tidligpensjon.

For menn vil økt gjennomsnittsalder i bedriften føre til mindre sannsynlighet for å gå av med AFP og større sannsynlighet for å havne i UAA-kategorien. For uførepensjonskategorien vil det ikke være en signifikant forskjell.

Tabell 5.3 og 5.4 viser at gjennomsnittsalder i bedriften påvirker kvinners tidligpensjonsbeslutning i større grad enn menns. Kvinner er mer sosiale enn det menn er, og vil derfor i større grad enn menn påvirkes av å ha jevnaldrende rundt seg på arbeidsplassen.

Offentlig ansatt

Det å være offentlig ansatt i Norge gir et høyt stillingsvern. Det er sjelden offentlig ansatte mister arbeidet sitt uten at dette skjer frivillig gjennom økonomiske sluttpakker, tilbud om arbeid innen en annen avdeling eller tilbud om omskolering.

Tabell 5.3: Bedriftsspesifikke variabler for gifte kvinner (forskjellig skalering på de ulike rekkene)

	UP		AFP		UAA	
	Koeff.	Marg.eff.	Koeff.	Marg.eff.	Koeff.	Marg.eff.
Bed. erf. (10^{-1})	4.7 ¹ (0.66)	0.16 ² (0.070)	5.3 ¹ (0.49)	0.57 ¹ (0.073)	6.1 ¹ (0.58)	0.41 ¹ (0.070)
Gj. snitt alder (10^{-2})	-0.21 ¹ (0.040)	-0.15 ¹ (0.047)	-2.8 ¹ (0.37)	-0.57 ¹ (0.073)	0.96 ¹ (0.32)	0.32 ¹ (0.038)
Offentlig (10^{-1})	3.2 ¹ (0.91)	0.14 ⁴ (0.11)	7.4 ¹ (0.75)	1.7 ¹ (0.15)	-3.9 ¹ (0.85)	-0.98 ¹ (0.10)
Primær (10^{-1})	-10.2 ¹ (1.9)	-0.21 ⁴ (0.24)	-22.4 ¹ (2.1)	-4.5 ¹ (0.44)	0.75 ⁴ (1.4)	1.5 ¹ (0.18)
Gruve m.m. (10^{-1})	3.1 ⁴ (6.2)	0.50 ⁴ (0.74)	-8.1 ⁴ (6.0)	-2.6 ² (1.2)	13.1 ¹ (4.5)	2.1 ¹ (0.52)
Strøm m.m. (10^{-1})	1.2 ⁴ (3.9)	-0.067 ⁴ (0.45)	1.6 ⁴ (3.0)	-0.0031 ⁴ (0.55)	5.8 ³ (3.4)	0.65 ³ (0.38)
Bygg & anlegg (10^{-1})	-5.1 ² (2.4)	-0.28 ⁴ (0.29)	-7.0 ¹ (1.9)	-1.3 ¹ (0.37)	-0.87 ⁴ (2.2)	0.37 ⁴ (0.26)
Handel (10^{-1})	-0.86 ⁴ (1.1)	0.31 ² (0.12)	-8.2 ¹ (0.88)	-1.8 ¹ (0.17)	-0.50 ⁴ (1.0)	0.44 ¹ (0.12)
Transport (10^{-1})	-5.8 ¹ (1.6)	-0.38 ² (0.18)	-9.1 ¹ (1.2)	-1.9 ¹ (0.24)	4.0 ¹ (1.4)	1.1 ¹ (0.16)
Bank & finans (10^{-1})	-4.1 ¹ (1.5)	-0.23 ⁴ (0.18)	-7.1 ¹ (1.2)	-1.5 ¹ (0.23)	2.0 ⁴ (1.3)	0.73 ¹ (0.15)
Off. adm. (10^{-1})	-1.7 ⁴ (1.5)	0.051 ⁴ (0.17)	-5.5 ¹ (1.2)	-1.1 ¹ (0.22)	0.072 ⁴ (1.5)	0.33 ³ (0.17)
Und. & forsk. (10^{-1})	-0.54 ⁴ (1.4)	0.14 ⁴ (0.16)	-5.7 ¹ (1.1)	-1.2 ¹ (0.21)	-0.25 ⁴ (1.3)	0.29 ³ (0.15)
Helse & sosial (10^{-1})	-0.54 ⁴ (1.3)	0.26 ³ (0.15)	-5.7 ¹ (1.0)	-1.2 ¹ (0.20)	-1.6 ⁴ (1.2)	0.094 ⁴ (0.14)
Div. off & priv (10^{-1})	-3.6 ² (1.6)	0.14 ⁴ (0.19)	-11.4 ¹ (1.4)	-2.3 ¹ (0.28)	-1.3 ⁴ (1.4)	0.50 ¹ (0.17)

Kommentarer til tabell:

Antall observasjoner: 17514

Log likelihood = -20904.55

Pseudo $R^2 = 0.095$

¹ Betyr at effekten er signifikant på 1 prosentsnivå

² Betyr at effekten er signifikant på 5 prosentsnivå

³ Betyr at effekten er signifikant på 10 prosentsnivå

⁴ Betyr at effekten er signifikant på et nivå høyere enn 10 prosentsnivå

Marginal-effektene er evaluert i forklaringsvariabelens gjennomsnittsverdi

Hausmantesten:

Utfall 1: $\chi^2 = 0.72$ og $P > \chi^2 = 1.00$

Utfall 2: $\chi^2 = 11.46$ og $P > \chi^2 = 1.00$

Utfall 3: $\chi^2 = 67.11$ og $P > \chi^2 = 0.04$

Tabell 5.4: Bedriftsspesifikke variabler for gifte menn (forskjellig skalering på de ulike rekkene)

	UP		AFP		UAA	
	Koeff.	Marg.eff.	Koeff.	Marg.eff.	Koeff.	Marg.eff.
Bed. erf. (10 ⁻¹)	4.7 ¹ (0.66)	0.16 ² (0.070)	5.3 ¹ (0.49)	0.65 ¹ (0.10)	6.1 ¹ (0.58)	0.41 ¹ (0.070)
Gj. snitt alder (10 ⁻²)	-0.95 ¹ (0.33)	-0.049 ⁴ (0.035)	1.9 ¹ (0.29)	-0.045 ¹ (0.0058)	1.2 ¹ (0.29)	0.29 ¹ (0.035)
Offentlig (10 ⁻¹)	1.4 ³ (0.86)	0.061 ⁴ (0.088)	3.9 ¹ (0.67)	1.0 ¹ (0.13)	-3.7 ¹ (0.86)	-0.75 ¹ (0.10)
Primær (10 ⁻¹)	-3.0 ² (1.4)	0.11 ⁴ (0.14)	-10.5 ¹ (1.4)	-2.3 ¹ (0.28)	1.5 ⁴ (1.2)	0.85 ¹ (0.15)
Gruve m.m. (10 ⁻¹)	1.8 ⁴ (2.2)	-0.10 ⁴ (0.24)	-1.4 ⁴ (1.6)	-0.89 ¹ (0.32)	8.4 ¹ (1.7)	1.2 ¹ (0.20)
Strøm m.m. (10 ⁻¹)	2.6 ³ (1.5)	-0.51 ¹ (0.15)	1.6 ⁴ (1.0)	0.18 ⁴ (0.18)	5.5 ¹ (1.2)	0.71 ¹ (0.13)
Bygg & anlegg (10 ⁻¹)	4.2 ¹ (0.93)	0.50 ¹ (0.092)	-0.22 ⁴ (0.77)	-0.27 ³ (0.14)	0.38 ⁴ (1.0)	-0.028 ⁴ (0.12)
Handel (10 ⁻¹)	-1.2 ⁴ (0.72)	0.29 ¹ (0.075)	8.6 ¹ (0.62)	-1.9 ¹ (0.12)	-0.81 ⁴ (0.71)	0.40 ¹ (0.085)
Transport (10 ⁻¹)	-2.1 ¹ (0.81)	-0.16 ³ (0.084)	-3.6 ¹ (0.63)	-0.95 ¹ (0.12)	4.0 ¹ (0.73)	0.79 ¹ (0.085)
Bank & finans (10 ⁻¹)	-1.8 ³ (1.1)	0.063 ⁴ (0.11)	-6.8 ¹ (0.80)	-1.6 ¹ (0.16)	2.5 ¹ (0.82)	0.76 ¹ (0.10)
Off. adm. (10 ⁻¹)	-1.9 ³ (1.1)	-0.071 ⁴ (0.11)	-3.7 ¹ (0.87)	-0.82 ¹ (0.16)	1.2 ⁴ (1.1)	0.41 ¹ (0.13)
Und. & forsk. (10 ⁻¹)	-0.43 ⁴ (1.1)	0.11 ⁴ (0.12)	-2.9 ¹ (0.86)	-0.59 ¹ (0.16)	-0.95 ⁴ (1.1)	0.044 ⁴ (0.13)
Helse & sosial (10 ⁻¹)	1.2 ⁴ (1.1)	0.35 ¹ (0.11)	-3.0 ¹ (0.87)	-0.60 ¹ (0.17)	-2.7 ² (1.2)	-0.22 ⁴ (0.14)
Div. off & priv (10 ⁻¹)	-3.7 ¹ (1.2)	0.24 ³ (0.13)	-13.0 ¹ (1.1)	-2.6 ¹ (0.23)	-2.4 ² (0.076)	0.47 ¹ (0.14)

Kommentarer til tabell:

Antall observasjoner: 24707

Log likelihood = -28496.82

Pseudo $R^2 = 0.120$

¹ Betyr at effekten er signifikant på 1 prosentsnivå

² Betyr at effekten er signifikant på 5 prosentsnivå

³ Betyr at effekten er signifikant på 10 prosentsnivå

⁴ Betyr at effekten er signifikant på et nivå høyere enn 10 prosentsnivå

Marginal-effektene er evaluert i forklaringsvariabelens gjennomsnittsverdi

Hausmantesten:

Utfall 1: $\chi^2 = 68.09$ og $P > \chi^2 = 0.03$

Utfall 2: $\chi^2 = -1000.00$ og $P > \chi^2 = 1.00$

Utfall 3: $\chi^2 = -16.03$ og $P > \chi^2 = 1.00$

Det å være offentlig ansatt fremfor det å være privat ansatt vil, hverken for kvinner eller menn, påvirke sannsynligheten for å gå av med uførepensjon. Offentlig ansatte er en stor og sammensatt gruppe. Offentlig ansatte vil arbeide innenfor mange områder, noen fysisk krevende, men også på kontorer og andre mindre fysisk krevende områder. Det er derfor ikke så unaturlig at det å være offentlig ansatt fremfor det å være privat ansatt, ikke gir seg utslag i sannsynligheten for å gå av med uførepensjon.

Alle offentlig ansatte vil, så sant de tilfredsstillende de individuelle kravene, være kvalifisert for AFP. Det vil være egne regler for offentlig ansatte og det er derfor økonomisk gunstig for offentlig ansatte å vente til de er 65 år med eventuelt å gå av med AFP. For 1932 kohorten vil individene ved undersøkelsens slutt være 65 år. Jeg vil derfor ikke ha mulighet for å se hvordan disse individene oppfører seg i årene etter at de er fylt 65 år. Dette kan igjen gi seg utslag i at effekten av å være offentlig ansatt blir noe lavere enn den hadde vært hvis alle individene hadde vært fulgt til de fylte 67 år. Uavhengig av dette ser jeg fra tabell 5.3 og 5.4 at det å være offentlig ansatt øker sannsynligheten for å velge å gå av med AFP. Effekten gjelder for begge kjønn, men er sterkest for kvinner.

I en undersøkelse fra Canada finner man at offentlig ansatte i langt større grad enn ansatte i det private næringslivet, velger å gå av med tidligpensjon. Dette funnet blir forklart ved sjenerøse tidligpensjoneringsordninger (Kieran 2001). AFP vil i Norge være en slik sjenerøs tidligpensjoneringsordning, og dette kan igjen påvirke offentlig ansatte til å velge å gå av med tidligpensjon.

For UAA-kategorien vil det å være offentlig ansatt føre til lavere sannsynlighet for å gå av med tidligpensjon. Effekten gjelder for begge kjønn, men vil også her være størst for kvinner.

Næringsinndeling

Her ser jeg hvilken effekt det å arbeide innen ulike næringer har for de forskjellige tidligpensjoneringskategoriene. Inndelingen vil være lik den som blir presentert i avsnitt 4.1. Jeg bruker her industri som referansekategori og effektene jeg får for de andre næringskategoriene, vil være i forhold til det å arbeide innen industri.

Som tabell 5.3 og 5.4 viser, vil en del av effektene for næringsvariablene ikke være signifikant forskjellig fra 0. Det vil derfor ikke være mulig å si om det å arbeide innenfor disse

områdene vil påvirke tidligpensjoneringsbeslutningen forskjellig fra det å arbeide innen industri.

Innen områder med fysisk krevende arbeid vil jeg forvente å finne en større sannsynlighet for å gå av med uførepensjon. Dette viser også tabell 5.3 og 5.4 at er tilfellet. For helse og sosial vil det både for kvinner og menn være en økt sannsynlighet for å bli uførepensjonert. Effekten er størst for kvinner. Dette kan ha sammenheng med at menn i større grad enn kvinner arbeider i administrasjon og andre, mindre fysisk krevende, områder i helsesektoren. Menn som arbeider innen bygg og anlegg, som ofte er fysisk krevende arbeid, vil også ha større sannsynlighet for å bli uførepensjonert. For kvinner innen bygg og anlegg vil det ikke være en signifikant forskjell. Dette kan være fordi kvinner som arbeider innen bygg og anlegg, vil arbeide på kontor og ikke ha samme fysiske påkjenning. Fysisk krevende yrker vil gi en høyere grad av tidligpensjonering og da oftere i form av uførepensjon (Blekesaune & Solem 2005).

Fra tabell 5.3 og 5.4 ser jeg at sannsynligheten for å gå av med AFP, vil være mindre for alle næringskategoriene, med unntak av strøm m.m., som ikke er signifikant forskjellig fra null. Det å arbeide innen industri øker sannsynligheten for å gå av med AFP mer enn for noen av de andre kategoriene. Siden industri er referansekategori, vil det for de andre næringsområdene være en lavere sannsynlighet for å gå av med AFP. Det er dermed ikke sagt at det innen andre næringsområder ikke er mange som velger å gå av med AFP, men i forhold til industri, vil det være færre. Resultatene for bank og finans vil kunne gi mindre effekt enn det som egentlig er tilfellet, fordi man her vil stå overfor forskjellig AFP rett. Bank og finansnæringen ble innlemmet i AFP ordningen i 1995 (Aakvik et al. 2004). De som gikk av med pensjon før 1995, vil derfor ikke ha hatt tilgang på AFP selv om de arbeidet i bank og finans.

For UAA-kategorien er effekten den motsatte enn for AFP. Her vil det ikke å arbeide innen industri, føre til økt sannsynlighet for å havne innunder UAA-kategorien. Dette gjelder for både kvinner og menn, og for alle næringsområdene med unntak av noen næringsområder som ikke er signifikant forskjellig fra null.

Uførepensjon er, som forventet, sterkere utbredt i områder hvor det er fysisk hardere arbeid. I mindre fysisk anstrengende jobber vil man, hvis man velger å gå av med tidligpensjon, velge andre veier enn uførepensjon. Individuer i industrien vil i større grad enn andre velge AFP hvis de bestemmer seg for å gå av med tidligpensjon. Derfor vil individer

Tabell 5.5: Ektefelldata for gifte kvinner (forskjellig skalering på de ulike rekkene)

	UP		AFP		UAA	
	Koeff.	Marg.eff.	Koeff.	Marg.eff.	Koeff.	Marg.eff.
Ektefellelønn (10^{-7})	-9.3 ¹ (2.8)	-1.4 ¹ (0.33)	-0.40 ⁴ (2.1)	-0.0030 ⁴ (0.40)	7.6 ¹ (2.4)	1.2 ¹ (0.29)
Ektefellepensjon (10^{-6})	-4.6 ¹ (0.40)	-0.39 ¹ (0.047)	-3.0 ¹ (0.30)	-0.31 ¹ (0.059)	-2.2 ¹ (0.36)	-0.031 ⁴ (0.043)

Kommentarer til tabell:

Antall observasjoner: 17514

Log likelihood = -20904.55

Pseudo $R^2 = 0.095$

¹ Betyr at effekten er signifikant på 1 prosentsnivå

² Betyr at effekten er signifikant på 5 prosentsnivå

³ Betyr at effekten er signifikant på 10 prosentsnivå

⁴ Betyr at effekten er signifikant på et nivå høyere enn 10 prosentsnivå

Marginaleffektene er evaluert i forklaringsvariabelens gjennomsnittsverdi

Hausmantesten:

Utfall 1: $\chi^2 = 0.72$ og $P > \chi^2 = 1.00$

Utfall 2: $\chi^2 = 11.46$ og $P > \chi^2 = 1.00$

Utfall 3: $\chi^2 = 67.11$ og $P > \chi^2 = 0.04$

i industrien i mindre grad enn individer innen andre næringsområder, kommer innunder UAA-kategorien.

5.2.4 Familievariabler

For analyseutvalget som jeg har tilgjengelig i denne oppgaven, er det noen variabler som går på familie. Individene i utvalget er 63 år når undersøkelsen starter, og kjernefamilien vil derfor være ektefelle og ikke barn. Barn må man forvente ikke lenger vil være en del av husstanden. Jeg vil her se på hvordan ektefellens inntekt og ektefellens pensjon påvirker pensjonsbeslutningen til individet.

Ektefellelønn

Som tabell 5.5 og 5.6 viser, vil en økning i ektefellens lønn påvirke sannsynligheten for å gå av med uførepensjon. Dette gjelder for både kvinner og menn, men effekten er størst for kvinner. Kvinner med en ektefelle med høy lønn, vil i mindre grad enn kvinner med ektefeller med lav lønn, bli uførepensjonert.

Tabell 5.6: Ektefelldata for gifte menn (forskjellig skalering på de ulike rekkene)

	UP		AFP		UAA	
	Koeff.	Marg.eff.	Koeff.	Marg.eff.	Koeff.	Marg.eff.
Ektefellelønn (10^{-6})	-3.1 ¹ (2.9)	-0.21 ¹ (0.031)	-2.3 ¹ (0.21)	-0.24 ¹ (0.043)	-2.3 ¹ (0.26)	-0.12 ¹ (0.0032)
Ektefellepensjon (10^{-6})	-7.5 ¹ (0.56)	-0.32 ¹ (0.060)	-8.0 ¹ (0.44)	-1.0 ¹ (0.089)	-8.3 ¹ (0.56)	-0.51 ¹ (0.068)

Kommentarer til tabell:

Antall observasjoner: 24707

Log likelihood = -28496.82

Pseudo $R^2 = 0.120$

¹ Betyr at effekten er signifikant på 1 prosentsnivå

² Betyr at effekten er signifikant på 5 prosentsnivå

³ Betyr at effekten er signifikant på 10 prosentsnivå

⁴ Betyr at effekten er signifikant på et nivå høyere enn 10 prosentsnivå

Marginaleffektene er evaluert i forklaringsvariabelens gjennomsnittsverdi

Hausmantesten:

Utfall 1: $\chi^2 = 68.09$ og $P > \chi^2 = 0.03$

Utfall 2: $\chi^2 = -1000$ og $P > \chi^2 = 1.00$

Utfall 3: $\chi^2 = -16.03$ og $P > \chi^2 = 1.00$

Høyere ektefellelønn vil for kvinner ikke ha en signifikant forskjellig effekt fra 0 på beslutningen om å eventuelt gå av med AFP. Sannsynligheten for at kvinner velger å gå av med AFP vil være bestemt av andre faktorer enn hva ektefellen tjener. Dette kan være uobserverbare variabler i tillegg til de variablene gjengitt i tabell 5.1 og 5.3. En økning i ektefellens lønn vil redusere sannsynligheten for at menn velger å gå av med AFP.

I UAA-kategorien gir en økning i ektefellens lønn forskjellig effekt for kvinner og menn. For kvinner vil sannsynligheten for å havne innunder UAA-kategorien øke ved økt ektefellelønn. For menn vil effekten være motsatt. Menn vil ha mindre sannsynlighet for å komme i UAA-kategorien med økt ektefellelønn.

Ektefellepensjon

Tabell 5.5 og 5.6 viser at en økning i ektefellens pensjon, vil minske sannsynligheten for å bli uførepensjonert. Dette gjelder for begge kjønn.

For AFP-kategorien vil også en økning i ektefellens pensjon redusere sannsynligheten for at man velger å tidligpensjonere seg. Effekten er her størst for mennene i utvalget.

For UAA-kategorien vil det ikke for kvinner være en signifikant effekt på ektefellepensjon. Tidligpensjoneringsbeslutningen vil for kvinner ikke være påvirket av ektefellens pensjon. For menn er ektefellens pensjon med på å påvirke sannsynligheten for å komme i UAA-kategorien. En økning i ektefellens pensjon vil redusere sannsynligheten for at menn går av med tidligpensjon.

5.2.5 Ektefellers atferd og påvirkning

Som beskrevet i kapittel 4, er det to alternative atferder mellom ektefeller som omtales i litteraturen, lik atferd og kompenserende atferd. Lik atferd vil være når individer med like preferanser søker sammen, mens ved kompenserende atferd vil den ene parten i et ekteskap kompensere for den andre. I denne undersøkelsen har jeg mulighet for å se hvordan ektefellens lønn og pensjon påvirker individets sannsynlighet for å gå av med tidligpensjon.

Ved lik atferd vil den ene parten velge å stå i jobb hvis den andre arbeider, og man vil velge å tidligpensjonere seg hvis den andre parten også har pensjonert seg. Hvis ektefellens lønn stiger, vil ektefellen ha en mindre sannsynlighet for å gå av med tidligpensjon.

Det er ved lik atferd grunn til å tro at økt ektefellepensjon vil øke sannsynligheten for å gå av med pensjon. Dette fordi økt ektefellepensjon vil gjøre det økonomisk mulig for begge parter å være pensjonert.

Ved kompenserende atferd vil man med en økning i ektefellens lønn velge å gå av med pensjon. En økning i ektefellelønn vil forbedre økonomien, og gjør det økonomisk mulig for den ene parten å tidligpensjonere seg.

Ved kompenserende atferd vil man velge å stå i arbeid hvis den andre har gått av med pensjon. Selv med en økning i ektefellens pensjon vil man ikke velge å gå av med tidligpensjon.

Fra tabell 5.5 og 5.6 ser jeg at kvinner og menn reagerer noe ulikt på ektefellens lønn og pensjon. Sannsynligheten for å bli uførepensjonert vil synke både for kvinner og menn ved en økning i ektefellens lønn. Effekten er størst for menn. At sannsynligheten for uførepensjon synker ved økt ektefellelønn tyder på lik atferd. Man vil velge å stå i arbeid, selv om den økonomiske situasjonen tilsier at den ene parten kan velge å tidligpensjonere seg.

For AFP og UAA-kategorien vil menn, ved økt ektefellelønn, ha lavere sannsynlighet for å gå av med tidligpensjon. Dette tyder på lik atferd blant menn. Forskning på området tyder på at menn ikke trives like godt med å være pensjonist hvis ikke ektefellen er det også (Coile 2004). For kvinner er derimot situasjonen annerledes. Beslutningen om eventuelt å gå av med AFP er ikke påvirket av hva ektefellen tjener. AFP-beslutningen vil bli tatt ut i fra andre hensyn. For UAA-kategorien ser jeg fra tabell 5.5 at kvinner vil få økt sannsynlighet for å gå av med tidligpensjon når ektefellens lønn øker. Dette bygger under påstanden om kompenserende atferd. Kvinnen velger å gå av med tidligpensjon så sant økonomien tilsier det.

Når jeg ser på hvordan ektefellens pensjon påvirker tidligpensjoneringsbeslutningen, ser jeg at menn reagerer likt som for ektefellelønn. Menn vil ha mindre sannsynlighet for å gå av med tidligpensjon selv om ektefellens pensjon øker. Dette gjelder for alle tre tidligpensjoneringskategorier. Dette bygger under påstanden om kompenserende atferd. Menn vil velge å stå i arbeid når konen har gått av med pensjon.

For kvinner vil jeg se det samme som for menn, med unntak av UAA-kategorien. Kvinner vil ha lavere sannsynlighet for å gå av med tidligpensjon hvis ektefellens pensjon øker. For UAA-kategorien vil det ikke være en signifikant effekt av økt ektefellepensjon. Her vil det være andre variabler som spiller inn.

Tabell 5.5 og 5.6 viser at gifte kvinner i større grad enn gifte menn, har kompenserende atferd. Kvinners tidligpensjonsbeslutning er avhengig av ektefellens valg. Noe uventet vil kvinner ha lavere sannsynlighet for å gå av med tidligpensjon når ektefellen allerede har gått av med pensjon. Noe av forklaringen på dette kan ligge i utvalget som er tilgjengelig i denne undersøkelsen. Det er ikke hele fødselskohorten som blir observert, (man må være i arbeid ved fylte 63 år for å komme med i undersøkelsen), og alle individene følges ikke hele veien til de er 67 år (for 1932 kohorten vil undersøkelsen slutte når de har fylt 65 år). Dette kan igjen gi seg utslag i atferden til individene jeg ser på i denne oppgaven.

Menn ser i større grad enn kvinner ikke ut til å ta hensyn til det ektefellen velger. Menn vil velge å stå lenger i arbeid hvis konen arbeider og har god lønn, men også hvis konen har pensjonert seg og har god pensjon. Det kan dermed tyde på at menn velger pensjonstidspunktet ut fra andre hensyn enn det kvinner gjør. Menn vektlegger individuelle og bedriftsspesifikke variabler annerledes enn det kvinner gjør (som vist i tabellene 5.1, 5.2, 5.3, 5.4).

Ved hjelp av variablene i datasettet mitt kan jeg se om disse påvirker individene i utvalget og konkludere ut i fra dette. Det er derfor verdt å merke seg to ting. Individene i utvalget gjenspeiler ikke befolkningen som helhet. Alle individene i utvalget var i arbeid da de fylte 63 år. Det vil derfor være en stor gruppe som ikke kommer med i denne undersøkelsen, nemlig alle de som ikke er i arbeid ved fylte 63 år. Disse individene har jeg ingen data for, og kan derfor ikke gjøre noen undersøkelse av dem i denne oppgaven. Konklusjonene jeg gjør, vil derfor være for de individene som er med i undersøkelsen. Det er mulig at konklusjonene hadde blitt annerledes hvis de individene som ikke var i arbeid ved 63 år, også hadde vært med i undersøkelsen.

Konklusjonen jeg gjør, baserer seg på de dataene jeg har om ektefellelønn og ektefellepensjon. Det som ikke kommer med i analysen, er ektefellens påvirkningskraft ved andre måter som er vanskelig å måle. Beslutningen om eventuelt å gå av med tidligpensjon vil påvirke begge parter i et ekteskap, og det er naturlig å tro at dette vil bli diskutert, og at man sammen vil komme frem til en beslutning. Dette er derimot vanskelig å måle uten at man foretar intervjuer, noe som ikke er gjort i denne oppgaven. Jeg har tilgang til data om ektefellelønn og ektefellepensjon, og må gjøre konklusjonene mine ut i fra dette.

Kapittel 6

Avslutning

I denne oppgaven har jeg sett på hvilke variabler som er med på å påvirke tidligpensjoneringsbeslutningen. Jeg har anvendt et datasett med informasjon om 56764 individer fordelt på fire fødselskohorter. Undersøkelsen går fra 1992 til 1997. Individene som var med i undersøkelsen, var alle i arbeid ved fylte 63 år og kunne havne i fire ulike kategorier ved undersøkelsens slutt. Man kunne enten fortsatt være i arbeid, eller så kunne man være i en av tre ulike tidligpensjoneringskategorier.

Datasettet inneholdt informasjon om enkeltindividet, men hadde også bedriftsspesifikk informasjon. I tillegg inneholdt datasettet noen familievariabler. Det var informasjon om ektefellens lønn, pensjon og alder. Det var derfor mulig å se på familien som beslutningsorgan i spørsmålet om eventuelt å gå av med tidligpensjon. Ved å gjøre to regresjoner, en for kvinner og en for menn, kunne jeg se på forskjeller mellom kjønnetenes atferd og prioritering.

Fra regresjonsanalysen min finner jeg ut i hvilken grad ulike individuelle variabler som utdanningsnivå, arbeidsledighetsrate, stillingsbrøk, inntekt, forventet pensjon og arbeids erfaring påvirker tidligpensjoneringsbeslutningen. Jeg kontrollerte også for forskjeller mellom de fire fødselskohortene. Ved hjelp av de bedriftsspesifikke variablene jeg hadde tilgjengelig, fikk jeg sett hvordan alder på arbeidsplassen og næringstilknytning innvirker på tidligpensjoneringsbeslutningen. Jeg ser også på forskjeller mellom offentlig ansatte og privat ansatte. Ektefellens lønn og pensjon ga meg mulighet til å se på hvordan en økning i ektefellens inntekt påvirker tilbøyeligheten til å gå av med tidligpensjon.

Ved å undersøke ektefellens påvirkningskraft på hverandre, finner jeg at kvinner og menn reagerer noe ulikt. Kvinner ser i større grad enn menn ut til å kompensere for sin ektefelle når det kommer til spørsmålet om tidligpensjonering. Menn vil ta tidligpensjoneringsbeslutningen basert mer på individuelle og bedriftsspesifikke variabler.

I denne oppgaven har jeg sett på de individene som var i arbeid da de fylte 63 år. Konklusjonene i oppgaven baserer seg dermed ikke på hele fødselskohorten. En mulighet for en fremtidig oppgave innen tidligpensjoneringsmønstre, kan være å se på hele fødselskohorten. Det kan da tenkes at konklusjonene som blir gjort vil være ulike de som jeg har gjort i denne oppgaven. En annen innfallsvinkel kan være å ha en kvalitativ tilnærming rundt beslutningen om å gå av med tidligpensjon. Det er grunn til å tro at ektepar tar beslutninger sammen, men påvirkningskraften til ektefellen vil ikke være lett å undersøke i en kvantitativ oppgave som denne. Med en kvalitativ tilnærming kan man gå mer i dybden og se hvilke uobserverbare variabler som er med å bestemme tidligpensjoneringsspørsmålet.

Bibliografi

- Aakvik, A., Dahl, S. & Vaage, K. (2004), 'Hvem går av med tidligpensjon?', *Søkelys på arbeidsmarkedet* **21**, 13–20.
- Aakvik, A., Dahl, S. & Vaage, K. (2006), *Globalization, Uncertainty and Late Careers in Society*, Routledge.
- Berkovec, J. & Stern, S. (1991), 'Job exit behavior of older men', *Econometrica* **59**, 189–210.
- Blekesaune, M. & Solem, P. (2005), 'Working conditions and early retirement: A prospective study of retirement behavior', *Research on Aging* **27**(1).
- Bratberg, E. (2004), Econometric models for discrete outcomes. Lecture note.
- Coile, C. (2004), 'Retirement incentives and couples retirement decisions', *Topics in Economic Analysis & Policy* **4**.
- Dahl, S., Nilsen, Ø. & Vaage, K. (2002), 'Gender differences in early retirement behaviour', *Working Papers in Economics* **0202**.
- Davidson, R. & MacKinnon, J. (2004), *Econometric theory and methods*, Oxford University Press, Inc.
- Gustman, A. & Steinmeier, T. (2004), 'Social security, pension and retirement behavior within the family', *Journal of applied econometrics* **19**, 723–737.
- Hernæs, E., Røed, K. & Strøm, S. (2002), 'Yrkesdeltakelse, pensjoneringsatferd og økonomiske insentiver', *Rapport* **4**.
- Hernæs, E. & Strøm, S. (2000), 'Family labour supply when the husband is eligible for early retirement', *Memorandum* **13**.

- Jimenez-Martin, S., Labeaga, J. & Granado, M. (1999), 'Health status and retirement decisions for older european couples', *IRISS Working Paper Series* .
- Kieran, P. (2001), 'Early retirement trends', *Perspective on Labour and Income, the online edition* **2**(9).
- Pallant, J. (2007), *SPSS Survival Manual*, Mc Graw Hill, Open University Press.
- Pozzebon, S. & Mitchell, O. (1989), 'Married women's retirement behavior', *Journal of Population Economics* **2**.
- Samwick, A. (1998), 'New evidence on pensions, social security, and the timing of retirement', *Journal of Public Economics* **70**, 207–236.
- Stortingsmelding nr. 12 (2004-2005), 'Pensjonsreform - trygghet for pensjonene'.
- Stortingsmelding nr. 5 (2006-2007), 'Opptjening og uttak av alderspensjon i folketrygden'.
- Trygdestatistisk årbok 18. årgang (2002), Rikstrygdeverket, utredningsavdelingen.
- Wooldridge, J. (2002), *Econometric analysis of cross section and panel data*, The MIT Press.

Appendiks A

Jeg vil her rapportere resultater fra regresjoner som ikke er blitt tatt med og diskutert i kapittel 5. I tabell 1 og 3 vil de individuelle variablene for single kvinner og menn bli presentert. Tabell 2 og 4 rapporterer resultatene for de bedriftsspesifikke variablene for single kvinner og menn. I tabell 5, 6 og 7 vil jeg rapportere resultatene for gifte sett under ett.

Resultatene vil ikke bli diskutert nærmere, men jeg tar dem med for å vise forskjeller mellom de ulike gruppene.

Tabell 1: Individuelle variabler for single kvinner (forskjellig skalering på de ulike rekke-
ne)

	UP		AFP		UAA	
	Koeff.	Marg.eff.	Koeff.	Marg.eff.	Koeff.	Marg.eff.
Høyere utd. (10 ⁻¹)	2.9 ¹ (1.0)	0.16 ⁴ (0.12)	3.1 ¹ (0.89)	0.21 ³ (0.12)	4.8 ¹ (0.94)	0.55 ¹ (0.13)
Arb.led. (10 ⁻¹)	5.1 ¹ (0.28)	0.44 ¹ (0.033)	3.5 ¹ (0.28)	0.23 ¹ (0.036)	4.3 ¹ (0.26)	0.39 ¹ (0.037)
Fulltid (10 ⁻¹)	8.3 ¹ (0.82)	0.82 ¹ (0.096)	7.4 ¹ (0.81)	0.78 ¹ (0.11)	1.9 ² (0.76)	-0.19 ³ (0.11)
Inntekt (10 ⁻¹)	-0.83 ¹ (0.052)	-0.085 ¹ (0.0060)	-0.40 ¹ (0.046)	-0.023 ¹ (0.0060)	-0.39 ¹ (0.048)	-0.023 ¹ (0.0069)
Forv. pen (10 ⁻¹)	-0.92 ¹ (0.21)	-0.093 ¹ (0.025)	0.56 ¹ (0.19)	0.15 ¹ (0.025)	-1.4 ¹ (0.20)	-0.21 ¹ (0.029)
Født 1930 (10 ⁻¹)	1.9 ² (0.89)	0.17 ⁴ (0.10)	2.7 ¹ (0.89)	0.34 ¹ (0.12)	0.12 ⁴ (0.81)	-0.12 ⁴ (0.11)
Født 1931 (10 ⁻¹)	5.1 ¹ (0.91)	0.46 ¹ (0.11)	4.6 ¹ (0.90)	0.45 ¹ (0.12)	2.4 ¹ (0.83)	0.068 ⁴ (0.12)
Født 1932 (10 ⁻¹)	1.7 ¹ (0.96)	0.098 ⁴ (0.11)	1.9 ² (0.90)	0.41 ¹ (0.12)	-4.4 ¹ (0.90)	-0.74 ¹ (0.13)
Arbeidserf. (10 ⁻¹)	-1.5 ¹ (0.26)	-0.15 ¹ (0.31)	-0.11 ⁴ (0.39)	0.080 ⁴ (0.052)	-1.7 ¹ (0.23)	-0.22 ¹ (0.034)
Ar.erf.kvad. (10 ⁻²)	0.52 ¹ (0.13)	0.062 ¹ (0.016)	-0.34 ⁴ (0.26)	-0.078 ² (0.037)	0.48 ¹ (0.12)	0.070 ¹ (0.018)

Kommentarer til tabell:

Antall observasjoner: 9119

Log likelihood = -10679.46

Pseudo $R^2 = 0.0792$

¹ Betyr at effekten er signifikant på 1 prosentsnivå

² Betyr at effekten er signifikant på 5 prosentsnivå

³ Betyr at effekten er signifikant på 10 prosentsnivå

⁴ Betyr at effekten er signifikant på et nivå høyere enn 10 prosentsnivå

Marginaleffektene er evaluert i forklaringsvariabelens gjennomsnittsverdi

Hausmantesten:

Utfall 1: $\chi^2 = -8.69$ og $P > \chi^2 = 1.00$

Utfall 2: $\chi^2 = -40.71$ og $P > \chi^2 = 1.00$

Utfall 3: $\chi^2 = -1.94$ og $P > \chi^2 = 1.00$

Tabell 2: Bedriftsspesifikke variabler for single kvinner (forskjellig skalering på de ulike rekkene)

	UP		AFP		UAA	
	Koeff.	Marg.eff.	Koeff.	Marg.eff.	Koeff.	Marg.eff.
Gj. snitt alder (10 ⁻²)	-1.9 ¹ (0.56)	-0.24 ¹ (0.067)	-1.9 ¹ (0.59)	-0.27 ² (0.080)	1.5 ¹ (0.45)	0.34 ¹ (0.064)
Offentlig (10 ⁻¹)	2.6 ² (1.2)	0.30 ² (0.14)	4.1 ¹ (1.1)	0.60 ¹ (0.15)	-2.5 ² (1.0)	-0.59 ¹ (0.15)
Primær (10 ⁻¹)	-11.5 ¹ (3.2)	-1.1 ¹ (0.40)	-15.8 ¹ (3.5)	-2.0 ¹ (0.49)	0.33 ⁴ (2.1)	0.89 ¹ (0.30)
Gruve m.m. (10 ⁻¹)	3.7 ⁴ (8.5)	-0.085 ⁴ (0.99)	6.2 ⁴ (5.6)	0.32 ⁴ (0.69)	14.1 ² (5.7)	1.8 ² (0.74)
Strøm m.m. (10 ⁻¹)	0.64 ⁴ (4.5)	0.13 ⁴ (0.53)	-5.2 ⁴ (4.4)	-0.85 ⁴ (0.58)	2.9 ⁴ (3.8)	0.60 ⁴ (0.52)
Bygg & anlegg (10 ⁻¹)	1.1 ⁴ (3.4)	0.16 ⁴ (0.40)	-4.6 ⁴ (3.1)	-0.81 ² (0.40)	3.7 ⁴ (2.9)	0.68 ³ (0.12)
Handel (10 ⁻¹)	-2.4 ³ (1.4)	0.035 ⁴ (0.17)	-9.1 ¹ (1.3)	-1.1 ¹ (0.17)	-3.8 ¹ (1.3)	-0.22 ⁴ (0.19)
Transport (10 ⁻¹)	-3.5 ³ (2.0)	-0.36 ⁴ (0.24)	-7.7 ¹ (1.8)	-1.1 ¹ (0.23)	3.8 ² (1.7)	0.94 ¹ (0.24)
Bank & finans (10 ⁻¹)	-2.5 ⁴ (1.9)	-0.18 ⁴ (0.23)	-9.0 ¹ (1.7)	-1.3 ¹ (0.22)	3.3 ² (1.5)	0.88 ¹ (0.22)
Off. adm. (10 ⁻¹)	-1.8 ⁴ (1.9)	-0.015 ⁴ (0.22)	-7.2 ¹ (1.7)	-0.95 ¹ (0.22)	-1.2 ⁴ (1.8)	0.11 ⁴ (0.25)
Und. & forsk. (10 ⁻¹)	-1.3 ⁴ (1.8)	0.12 ⁴ (0.21)	-9.3 ¹ (1.6)	-1.2 ¹ (0.21)	-1.5 ⁴ (1.6)	0.11 ⁴ (0.23)
Helse & sosial (10 ⁻¹)	-0.93 ⁴ (1.7)	0.16 ⁴ (0.20)	-8.8 ¹ (1.5)	-1.2 ¹ (0.20)	-1.9 ⁴ (1.5)	0.015 ⁴ (0.21)
Div. off & priv (10 ⁻¹)	-4.8 ² (2.1)	-0.20 ⁴ (0.26)	-13.9 ¹ (2.2)	-1.8 ¹ (0.29)	-1.6 ⁴ (1.8)	0.34 ⁴ (0.25)

Kommentarer til tabell:

Antall observasjoner: 9119

Log likelihood = -10679.46

Pseudo $R^2 = 0.079$

¹ Betyr at effekten er signifikant på 1 prosentsnivå

² Betyr at effekten er signifikant på 5 prosentsnivå

³ Betyr at effekten er signifikant på 10 prosentsnivå

⁴ Betyr at effekten er signifikant på et nivå høyere enn 10 prosentsnivå

Marginaleffektene er evaluert i forklaringsvariabelens gjennomsnittsverdi

Hausmantesten:

Utfall 1: $\chi^2 = -8.69$ og $P > \chi^2 = 1.00$

Utfall 2: $\chi^2 = 40.71$ og $P > \chi^2 = 1.00$

Utfall 3: $\chi^2 = -1.94$ og $P > \chi^2 = 1.00$

Tabell 3: Individuelle variabler for single menn (forskjellig skalering på de ulike rekkene)

	UP		AFP		UAA	
	Koeff.	Marg.eff.	Koeff.	Marg.eff.	Koeff.	Marg.eff.
Høyere utd. (10 ⁻¹)	-0.11 ⁴ (1.5)	-0.27 ³ (0.16)	3.3 ¹ (1.1)	0.46 ² (0.21)	4.6 ¹ (1.3)	0.49 ¹ (0.17)
Arb.led. (10 ⁻¹)	5.9 ¹ (0.41)	0.36 ¹ (0.042)	4.2 ¹ (0.33)	0.30 ¹ (0.060)	6.2 ¹ (0.39)	0.52 ¹ (0.048)
Fulltid (10 ⁻¹)	3.4 ² (1.7)	-0.050 ⁴ (0.18)	10.3 ¹ (1.7)	2.1 ¹ (0.34)	-0.21 ⁴ (1.5)	-0.71 ¹ (0.20)
Inntekt (10 ⁻¹)	-0.63 ¹ (0.055)	-0.071 ¹ (0.0056)	-0.079 ² (0.038)	0.013 ³ (0.0076)	-0.032 ⁴ (0.044)	0.016 ¹ (0.0061)
Forv. pen (10 ⁻¹)	-2.0 ¹ (0.25)	-0.064 ² (0.026)	-2.6 ¹ (0.21)	-0.33 ¹ (0.040)	-2.5 ¹ (0.24)	-0.17 ¹ (0.031)
Født 1930 (10 ⁻¹)	2.0 ⁴ (1.3)	0.0054 ⁴ (0.13)	4.3 ¹ (1.1)	0.77 ¹ (0.20)	1.5 ⁴ (1.2)	-0.081 ⁴ (0.15)
Født 1931 (10 ⁻¹)	2.1 ⁴ (1.3)	0.0032 ⁴ (0.14)	5.1 ¹ (1.1)	0.96 ¹ (0.20)	1.0 ⁴ (1.2)	-0.20 ⁴ (0.16)
Født 1932 (10 ⁻¹)	3.7 ¹ (1.3)	0.29 ² (0.14)	4.2 ¹ (1.1)	0.83 ¹ (0.21)	-1.3 ⁴ (1.3)	-0.534 ¹ (0.17)
Arbeidserf. (10 ⁻¹)	-0.90 ¹ (0.30)	-0.056 ³ (0.029)	-0.24 ⁴ (0.30)	0.084 ⁴ (0.056)	-1.7 ¹ (0.27)	-0.21 ¹ (0.032)
Ar.erf.kvad. (10 ⁻²)	0.31 ² (0.15)	0.021 ⁴ (0.014)	0.086 ⁴ (0.18)	-0.022 ⁴ (0.033)	0.47 ¹ (0.14)	0.060 ¹ (0.016)

Kommentarer til tabell:

Antall observasjoner: 5176

Log likelihood = -6052.94

Pseudo $R^2 = 01154$

¹ Betyr at effekten er signifikant på 1 prosentsnivå

² Betyr at effekten er signifikant på 5 prosentsnivå

³ Betyr at effekten er signifikant på 10 prosentsnivå

⁴ Betyr at effekten er signifikant på et nivå høyere enn 10 prosentsnivå

Marginaleffektene er evaluert i forklaringsvariabelens gjennomsnittsverdi

Hausmantesten:

Utfall 1: $\chi^2 = -28.94$ og $P > \chi^2 = 1.00$

Utfall 2: $\chi^2 = -148.29$ og $P > \chi^2 = 1.00$

Utfall 3: $\chi^2 = 174.87$ og $P > \chi^2 = 0.00$

Tabell 4: Bedriftsspesifikke variabler for single menn (forskjellig skalering på de ulike rekkene)

	UP		AFP		UAA	
	Koeff.	Marg.eff.	Koeff.	Marg.eff.	Koeff.	Marg.eff.
Gj. snitt alder (10^{-2})	-2.4 ¹ (0.71)	-0.13 ³ (0.075)	-3.4 ¹ (0.64)	-0.62 ¹ (0.12)	-0.12 ⁴ (0.62)	0.24 ¹ (0.081)
Offentlig (10^{-1})	3.2 ³ (1.9)	0.40 ³ (0.20)	2.4 ⁴ (1.5)	0.65 ² (0.28)	-4.7 ¹ (1.8)	-0.91 ¹ (0.24)
Primær (10^{-1})	-5.2 ² (2.6)	0.17 ⁴ (0.28)	-18.5 ¹ (3.3)	-3.9 ¹ (0.65)	1.2 ⁴ (2.4)	1.4 ¹ (0.32)
Gruve m.m. (10^{-1})	3.5 ⁴ (4.4)	0.58 ⁴ (0.48)	-11.2 ² (4.8)	-3.4 ¹ (0.96)	13.3 ¹ (3.5)	2.5 ¹ (0.48)
Strøm m.m. (10^{-1})	-5.6 ⁴ (3.4)	-0.75 ² (0.37)	-1.1 ⁴ (2.3)	-0.32 ⁴ (0.42)	5.5 ² (2.6)	1.0 ¹ (0.33)
Bygg & anlegg (10^{-1})	1.5 ⁴ (2.0)	0.10 ⁴ (0.20)	0.84 ⁴ (1.6)	0.016 ⁴ (0.29)	1.7 ⁴ (2.1)	0.17 ⁴ (0.26)
Handel (10^{-1})	-4.8 ¹ (1.6)	-0.0081 ⁴ (0.17)	-10.7 ¹ (1.3)	-1.9 ¹ (0.25)	-3.6 ² (1.6)	0.20 ⁴ (0.20)
Transport (10^{-1})	-6.9 ¹ (1.9)	-0.76 ¹ (0.20)	-4.2 ¹ (1.4)	-0.88 ¹ (0.26)	4.9 ¹ (1.6)	1.1 ¹ (0.20)
Bank & finans (10^{-1})	-9.6 ¹ (2.4)	-0.65 ² (0.27)	-1.2 ¹ (1.9)	-2.3 ¹ (0.38)	1.5 ⁴ (1.8)	1.1 ¹ (0.24)
Off. adm. (10^{-1})	-3.5 ⁴ (2.5)	-0.23 ⁴ (0.26)	-5.0 ² (2.0)	-1.0 ¹ (0.36)	1.7 ⁴ (2.4)	0.62 ² (0.30)
Und. & forsk. (10^{-1})	-5.8 ² (2.5)	-0.41 ⁴ (0.26)	-6.9 ¹ (1.9)	-1.3 ¹ (0.36)	1.3 ⁴ (2.3)	0.73 ² (0.30)
Helse & sosial (10^{-1})	-3.6 ⁴ (2.4)	-0.13 ⁴ (0.25)	-5.9 ¹ (1.9)	-1.0 ¹ (0.36)	-1.5 ⁴ (2.4)	0.21 ⁴ (0.31)
Div. off & priv (10^{-1})	-2.1 ⁴ (2.5)	0.31 ⁴ (0.28)	-12.5 ¹ (4.1)	-2.6 ¹ (0.49)	-0.50 ⁴ (2.4)	0.70 ² (0.32)

Kommentarer til tabell:

Antall observasjoner: 5176

Log likelihood = -6052.94

Pseudo $R^2 = 0.1154$

¹ Betyr at effekten er signifikant på 1 prosentsnivå

² Betyr at effekten er signifikant på 5 prosentsnivå

³ Betyr at effekten er signifikant på 10 prosentsnivå

⁴ Betyr at effekten er signifikant på et nivå høyere enn 10 prosentsnivå

Marginaleffektene er evaluert i forklaringsvariabelens gjennomsnittsverdi

Hausmantesten:

Utfall 1: $\chi^2 = -28.94$ og $P > \chi^2 = 1.00$

Utfall 2: $\chi^2 = 149.29$ og $P > \chi^2 = 1.00$

Utfall 3: $\chi^2 = 174.87$ og $P > \chi^2 = 0.00$

Tabell 5: Individuelle variabler for gifte sett under ett (forskjellig skalering på de ulike rekkene)

	UP		AFP		UAA	
	Koeff.	Marg.eff.	Koeff.	Marg.eff.	Koeff.	Marg.eff.
Høyere utd. (10 ⁻¹)	3.2 ¹ (0.49)	0.076 ⁴ (0.054)	4.1 ¹ (0.37)	0.48 ¹ (0.072)	5.2 ¹ (0.46)	0.40 ¹ (0.054)
Arb.led. (10 ⁻¹)	5.1 ¹ (0.14)	0.31 ¹ (0.015)	4.1 ¹ (0.11)	0.38 ¹ (0.021)	5.3 ¹ (0.14)	0.36 ¹ (0.016)
Fulltid (10 ⁻¹)	9.2 ¹ (0.46)	0.80 ¹ (0.049)	6.7 ¹ (0.37)	1.1 ¹ (0.072)	0.0018 ⁴ (0.43)	-0.57 ¹ (0.051)
Inntekt (10 ⁻¹)	-0.70 ¹ (0.021)	-0.073 ¹ (0.0022)	-0.21 ¹ (0.014)	-0.0072 ² (0.0029)	-0.10 ¹ (0.016)	0.013 ¹ (0.0020)
Forv. pen (10 ⁻¹)	-1.8 ¹ (0.082)	-0.10 ¹ (0.089)	-1.6 ¹ (0.066)	-0.19 ¹ (0.013)	-1.5 ¹ (0.078)	-0.077 ¹ (0.0094)
Født 1930 (10 ⁻¹)	1.2 ¹ (0.44)	-0.057 ⁴ (0.047)	3.6 ¹ (0.37)	0.68 ¹ (0.071)	1.2 ¹ (0.42)	-0.059 ⁴ (0.049)
Født 1931 (10 ⁻¹)	2.4 ¹ (0.45)	0.069 ⁴ (0.048)	4.8 ¹ (0.37)	0.97 ¹ (0.072)	-0.27 ⁴ (0.44)	-0.035 ¹ (0.052)
Født 1932 (10 ⁻¹)	-0.64 ⁴ (0.47)	-0.12 ² (0.051)	2.5 ¹ (0.37)	0.78 ¹ (0.073)	-3.7 ¹ (0.46)	-0.61 ¹ (0.055)
Arbeidserf. (10 ⁻¹)	-0.47 ¹ (0.14)	-0.059 ¹ (0.016)	0.63 ¹ (0.14)	0.24 ¹ (0.029)	-1.3 ¹ (0.10)	-0.20 ¹ (0.013)
Ar.erf.kvad. (10 ⁻²)	0.038 ⁴ (0.078)	0.027 ¹ (0.0094)	-0.62 ¹ (0.14)	-0.16 ¹ (0.019)	0.36 ¹ (0.048)	0.080 ¹ (0.0073)

Kommentarer til tabell:

Antall observasjoner: 42221

Log likelihood = -50005.65

Pseudo $R^2 = 0.0990$

¹ Betyr at effekten er signifikant på 1 prosentsnivå

² Betyr at effekten er signifikant på 5 prosentsnivå

³ Betyr at effekten er signifikant på 10 prosentsnivå

⁴ Betyr at effekten er signifikant på et nivå høyere enn 10 prosentsnivå

Marginaleffektene er evaluert i forklaringsvariabelens gjennomsnittsverdi

Hausmantesten:

Utfall 1: $\chi^2 = 48.85$ og $P > \chi^2 = 0.44$

Utfall 2: $\chi^2 = -476.69$ og $P > \chi^2 = 1.00$

Utfall 3: $\chi^2 = -31.66$ og $P > \chi^2 = 1.00$

Tabell 6: Bedriftsspesifikke variabler for gifte sett under ett (forskjellig skalering på de ulike rekkene)

	UP		AFP		UAA	
	Koeff.	Marg.eff.	Koeff.	Marg.eff.	Koeff.	Marg.eff.
Gj. snitt alder (10 ⁻²)	-1.5 ¹ (0.25)	-0.096 ¹ (0.028)	-2.4 ¹ (0.22)	-0.51 ¹ (0.044)	1.0 ¹ (0.21)	0.30 ¹ (0.025)
Offentlig (10 ⁻¹)	1.9 ¹ (0.61)	0.093 ⁴ (0.066)	5.0 ¹ (0.48)	1.3 ¹ (0.093)	-4.5 ¹ (0.60)	-0.90 ¹ (0.070)
Primær (10 ⁻¹)	-4.8 ¹ (1.1)	-0.097 ⁴ (0.12)	-14.9 ¹ (1.1)	-3.2 ¹ (0.23)	0.21 ² (0.88)	1.2 ¹ (0.11)
Gruve m.m. (10 ⁻¹)	0.67 ⁴ (2.0)	0.020 ⁴ (0.23)	-2.7 ³ (1.5)	-1.1 ¹ (0.31)	8.6 ¹ (1.6)	1.3 ¹ (0.18)
Strøm m.m. (10 ⁻¹)	-2.6 ³ (1.4)	-0.051 ¹ (0.15)	1.4 ⁴ (0.93)	0.15 ⁴ (0.17)	5.6 ¹ (1.1)	0.72 ¹ (0.12)
Bygg & anlegg (10 ⁻¹)	2.6 ¹ (0.84)	0.39 ¹ (0.088)	-1.4 ² (0.69)	-0.45 ¹ (0.13)	0.15 ⁴ (0.90)	0.035 ⁴ (0.11)
Handel (10 ⁻¹)	-2.1 ¹ (0.57)	0.23 ¹ (0.061)	-9.4 ¹ (0.48)	-2.0 ¹ (0.094)	-1.3 ² (0.55)	0.38 ¹ (0.065)
Transport (10 ⁻¹)	-3.1 ¹ (0.71)	-0.22 ¹ (0.078)	-5.0 ¹ (0.55)	-1.2 ¹ (0.11)	3.9 ¹ (0.64)	0.85 ¹ (0.073)
Bank & finans (10 ⁻¹)	-4.2 ¹ (0.81)	-0.13 ⁴ (0.092)	-8.4 ¹ (0.64)	-1.8 ¹ (0.13)	1.4 ² (0.67)	0.73 ¹ (0.081)
Off. adm. (10 ⁻¹)	-2.2 ² (0.82)	-0.047 ⁴ (0.092)	-4.7 ¹ (0.67)	-0.97 ¹ (0.13)	0.35 ⁴ (0.85)	0.35 ¹ (0.099)
Und. & forsk. (10 ⁻¹)	-1.1 ⁴ (0.82)	0.10 ⁴ (0.088)	-4.3 ¹ (0.63)	-0.86 ¹ (0.12)	-1.2 ⁴ (0.81)	0.10 ⁴ (0.095)
Helse & sosial (10 ⁻¹)	-0.27 ⁴ (0.78)	0.25 ¹ (0.083)	-4.5 ¹ (0.61)	-0.85 ¹ (0.12)	-2.8 ¹ (0.78)	-0.012 ⁴ (0.091)
Div. off & priv (10 ⁻¹)	-4.2 ¹ (0.94)	0.17 ⁴ (0.26)	-13.0 ¹ (0.61)	-2.6 ¹ (0.29)	-2.4 ¹ (0.85)	0.47 ¹ (0.10)

Kommentarer til tabell:

Antall observasjoner: 42221

Log likelihood = -50005.65

Pseudo $R^2 = 0.099$

¹ Betyr at effekten er signifikant på 1 prosentsnivå

² Betyr at effekten er signifikant på 5 prosentsnivå

³ Betyr at effekten er signifikant på 10 prosentsnivå

⁴ Betyr at effekten er signifikant på et nivå høyere enn 10 prosentsnivå

Marginaleffektene er evaluert i forklaringsvariabelens gjennomsnittsverdi

Hausmantesten:

Utfall 1: $\chi^2 = 48.85$ og $P > \chi^2 = 0.44$

Utfall 2: $\chi^2 = -476.69$ og $P > \chi^2 = 1.00$

Utfall 3: $\chi^2 = -31.66$ og $P > \chi^2 = 1.00$

Tabell 7: Ektefelledata for gifte sett under ett (forskjellig skalering på de ulike rekkene)

	UP		AFP		UAA	
	Koeff.	Marg.eff.	Koeff.	Marg.eff.	Koeff.	Marg.eff.
Ektefellelønn (10^{-6})	-2.1 ¹ (0.20)	-0.19 ¹ (0.022)	-1.2 ¹ (0.15)	-0.11 ¹ (0.029)	-0.81 ¹ (0.18)	-0.0028 ⁴ (0.021)
Ektefellepensjon (10^{-6})	-6.9 ¹ (0.30)	-0.47 ¹ (0.034)	-5.5 ¹ (0.23)	-0.63 ¹ (0.046)	-5.0 ¹ (0.28)	-0.22 ¹ (0.035)

Kommentarer til tabell:

Antall observasjoner: 42221

Log likelihood = -50005.65

Pseudo $R^2 = 0.099$

¹ Betyr at effekten er signifikant på 1 prosentsnivå

² Betyr at effekten er signifikant på 5 prosentsnivå

³ Betyr at effekten er signifikant på 10 prosentsnivå

⁴ Betyr at effekten er signifikant på et nivå høyere enn 10 prosentsnivå

Marginaleffektene er evaluert i forklaringsvariabelens gjennomsnittsverdi

Hausmantesten:

Utfall 1: $\chi^2 = 48.85$ og $P > \chi^2 = 0.44$

Utfall 2: $\chi^2 = -476.69$ og $P > \chi^2 = 1.00$

Utfall 3: $\chi^2 = -31.66$ og $P > \chi^2 = 1.00$